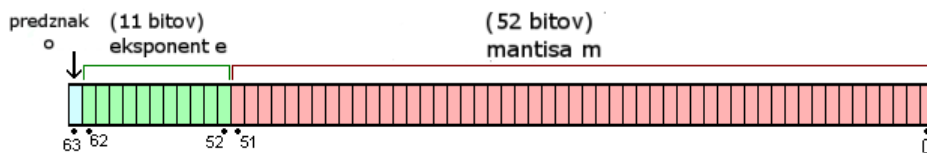

Poglavje 1

Plavajoča vejica

Naloga 1.1 (Vaje) Pretvori število 7.721 v sistem $P(2, 6, -10, 10)$.

Slika 1.1: Plavajoča vejica

Če hočemo število x zapisati v sistemu $P(b, t, L, U)$, iščemo zapis normalizirane oblike

$$\pm 1.c_1 \dots c_t \cdot b^e,$$

kjer je $L \leq e \leq U$. V primeru, ko število ni predstavljivo, uporabimo zaokrožanje. Naj bo $x = 1.c_1c_2 \dots c_t c_{t+1} \dots \cdot b^e$ v neskončnem decimalnem zapisu. Če je $c_{t+1} < b/2$ odrežemo številke od $(t+1)$ -ve naprej in je $\text{fl}(x) = \pm 1.c_1c_2 \dots c_t \cdot b^e$, če pa je $c_{t+1} \geq b/2$ zaokrožimo navzgor, $\text{fl}(x) = \pm (1.c_1c_2 \dots c_t + b^{-t}) \cdot b^e$.

Rešitev. Število najprej pretvorimo v dvojiški zapis. Najprej se lotimo celega dela.

$$\begin{aligned} 7 &= 3 \cdot 2 + 1 \\ 3 &= 1 \cdot 2 + 1 \\ 1 &= 0 \cdot 2 + 1 \uparrow \end{aligned}$$

Preberemo navzgor in dobimo $7 = 111_{(2)}$. V naslednjem koraku pretvorimo še decimalni del v dvojiški zapis.

$$\begin{aligned} 0.721 \cdot 2 &= 0.442 + 1 \downarrow \\ 0.442 \cdot 2 &= 0.884 + 0 \\ 0.884 \cdot 2 &= 0.768 + 1 \\ 0.768 \cdot 2 &= 0.536 + 1 \\ 0.536 \cdot 2 &= 0.072 + 1 \end{aligned}$$

Torej je

$$\text{fl}(7.721) = \text{fl}\left(111.10111_{(2)}\right) \overset{\text{zaokrožimo}}{\approx} 111.1100.$$

Ker iščemo zapis normalizirane oblike, moramo število deliti/množiti z dva, dokler ne dobimo oblike $1.c_1c_2c_3c_4c_5c_6$. Torej $111.1100_{(2)} = 1.111100(2) * 2^3$. Mantisa je 0.111110, eksponent pa $3_{(2)} = 11$. ■

Naj bo x število in $fl(x)$ najbližje predstavljivo število. Velja

$$\text{fl}(x) = x(1 + \delta) \text{ in } |\delta| \leq u,$$

kjer je u osnovna zaokrožitvena napaka. Za predstavljivo število velja $\text{fl}(x) = x$.

Poglavje 2

Numerična stabilnost

Algoritem je **direktno stabilen**, če vrne rezultat, ki se malo razlikuje od prave vrednosti. Ponavadi preverjamo relativno direktno stabilnost. Direktna absolutna in relativna napaka sta

$$|y - \hat{y}| \text{ in } \frac{|y - \hat{y}|}{|y|}.$$

Algoritem je **obratno stabilen**, če za izračunan rezultat obstajajo taki malo zmoteni podatki, da iz njih s točnim izračunom dobimo izračunano vrednost. Obratna absolutna napaka je najmanjši $|\Delta x|$, tako da velja $f(x + \Delta x) = \hat{y}$. Obratna relativna napaka je $\frac{|\Delta x|}{|x|}$.

Pri obratni napaki je izračunana vrednost enaka $\hat{y} = f(\hat{x})$. Če je funkcija f zvezno odvedljiva v x , potem velja

$$|\hat{y} - f(x)| = |f(\hat{x}) - f(x)| \leq |f'(x)| |\hat{x} - x|.$$

Če f ni absolutno občutljiva, bo pri majhnih vrednostih $\Delta x = |\hat{x} - x|$ napaka absolutno obratno stabilne metode majhna in metoda bo absolutno direktno stabilna. Podobno velja za relativno stabilnost in relativne napake. Več ste povedali na predavanjih.

Naloga 2.1 Vrednost $z = x^2 - y^2$ računamo na dva načina:

(i). $z = x^2 - y^2$

(ii). $z = (x - y)(x + y)$

Analiziraj algoritma. Oцени relativno napako $\frac{|\hat{z} - z|}{|z|}$. Ali je kateri od obeh algoritmov direktno/obratno stabilen?

Rešitev.

- (i). Imamo $z = x * x - y * y$, $\hat{a} = x * x(1 + \alpha)$, $\hat{b} = y * y(1 + \beta)$, $\hat{z} = (\hat{a} - \hat{b})(1 + \gamma)$, kjer je $|\alpha|, |\beta|, |\gamma| \leq u$, u je relativna natančnost. Sledi, da je

$$\hat{z} = x^2 \overbrace{(1 + \alpha)(1 + \gamma)}^{(1 + \delta_1)} - y^2 \overbrace{(1 + \beta)(1 + \gamma)}^{(1 + \delta_2)}.$$

Iz ocene $1 - 2u + u^2 = (1 - u)^2 \leq (1 + \delta_1) \leq (1 + u)^2 = 1 + 2u + u^2$, pri majhnem u dobimo $\delta_1, \delta_2 \leq 2 * u$. Ocenimo izraz

$$|\hat{z} - z| = |x^2 \delta_1 - y^2 \delta_2| \leq x^2 |\delta_1| + y^2 |\delta_2| \leq 2u(x^2 + y^2).$$

Torej velja ocena:

$$\frac{|\hat{z} - z|}{|z|} \leq 2u \frac{x^2 + y^2}{x^2 - y^2}.$$

Ocena je smiselna. Najlažje to vidimo tako, da izberemo $\delta_1 = u$, $\delta_2 = -u$. Iz tega vidimo, da ta algoritem ni direktno stabilen, saj lahko pri x in y , ki sta si blizu, dobimo veliko napako. Algoritem je obratno stabilen. Če definiramo $\hat{x} = x\sqrt{1 + \delta_1}$ in $\hat{y} = y\sqrt{1 + \delta_2}$, ki sta blizu x in y , ter predpostavimo, da je računanje točno, dobimo zmoten izraz $\hat{z} = \hat{x}^2 - \hat{y}^2$.

- (ii). Oglejmo si še $z = (x - y)(x + y)$. Definirajmo $\hat{a} = (x - y)(1 + \alpha)$, $\hat{b} = (x + y)(1 + \beta)$ ter $\hat{z} = \hat{a}\hat{b}(1 + \gamma)$, kjer je $|\alpha|, |\beta|, |\gamma| \leq u$. Izraz je enak

$$\hat{z} = (x - y)(x + y) \overbrace{(1 + \alpha)(1 + \beta)(1 + \gamma)}^{(1 + \delta)},$$

kjer s podobno oceno kot v prejšnji točki dobimo $|\delta| \leq 3u$. Torej velja ocena $|\hat{z} - z| \leq 3u|z|$. Na koncu dobimo $\frac{|\hat{z} - z|}{|z|} \leq 3u$. Algoritem je direktno stabilen. Prav tako je obratno stabilen, iskana zmotena x in y sta recimo: $\hat{x} = x\sqrt{1 + \delta}$, $\hat{y} = y\sqrt{1 + \delta}$.

■

Naloga 2.2 Dan je polinom

$$p(x) = a_0x^n + a_1x^{n-1} + \dots + a_n,$$

radi bi izračunali njegovo vrednost v točki x po Hornerjevem algoritmu. Predpostavka je, da so koeficienti $a_0, \dots, a_n$ in argument x predstavljiva števila. Analiziraj stabilnost izračuna.

Rešitev.

Algoritem 1: Eksaktni algoritem	Algoritem 2: Dejanski algoritem
$p_0 = a_0;$ for $i = 1, \dots, n$ do $p_i = p_{i-1} * x + a_i;$ $p = p_n;$ end	$\hat{p}_0 = a_0;$ for $i = 1, \dots, n$ do $\hat{p}_i = (\hat{p}_{i-1}(1 + \alpha_i) + a_i)(1 + \beta_i);$ $p = p_n;$ end

Z analizo zaokrožitvenih napak dobimo

$$\hat{p} = a_0x^n(1 + \gamma_0) + a_1x^{n-1}(1 + \gamma_1) + \dots + a_n(1 + \gamma_n),$$

kjer je

$$\begin{aligned} 1 + \gamma_0 &= (1 + \alpha_1) \cdots (1 + \alpha_n)(1 + \beta_1) \cdots (1 + \beta_n), \\ 1 + \gamma_i &= (1 + \alpha_{i+1}) \cdots (1 + \alpha_n)(1 + \beta_i) \cdots (1 + \beta_n), \quad i = 1, \dots, n-1, \\ 1 + \gamma_n &= 1 + \alpha_n. \end{aligned}$$

Napako γ_0 obravnavamo posebej, saj pri izračunu $p_0 = a_0$, ne zagrešimo napake. Naredimo samo dva koraka. Dokaz koraka indukcije je preprost in prepuščen bralcu.

$$\hat{p}_1 = (\hat{p}_0(1 + \alpha_1) + a_1)(1 + \beta_1) = a_0x(1 + \alpha_1)(1 + \beta_1) + a_1(1 + \beta_1),$$

$$\hat{p}_2 = (\hat{p}_1(1 + \alpha_2) + a_2)(1 + \beta_1) = a_0x^2(1 + \alpha_1)(1 + \alpha_2)(1 + \beta_1)(1 + \beta_2) + a_1x(1 + \alpha_2)(1 + \beta_1)(1 + \beta_2) + a_2(1 + \beta_2).$$

Narediti je treba še korak indukcije po stopnji polinoma.

Ocenimo lahko $|\gamma_0| \leq 2nu$ in $|\gamma_i| \leq (2(n-i)+1)u$ za $i = 1, \dots, n$. Tukaj smo upoštevali, da se relativne napake seštejejo, člene višjega reda zanemarimo.

Računanje vrednosti polinoma je obratno stabilno, saj se izračunane vrednosti ujemajo z eksaktno vrednostjo bližnjega polinoma, ki ima koeficiente $a_i(1+\gamma_i)$ namesto a_i , pri nespremenjenem argumentu x .

Iz absolutne napake $\hat{p} - p = a_0x^n\gamma_0 + a_1x^{n-1}\gamma_1 + \dots + a_n\gamma_n$, sledi ocena

$$|\hat{p} - p| \leq 2nu \left(|a_0||x^n| + |a_1||x^{n-1}| + \dots + |a_n| \right),$$

od tod pa

$$\frac{|\hat{p} - p|}{|p|} \leq \frac{2nu (|a_0||x^n| + |a_1||x^{n-1}| + \dots + |a_n|)}{|a_0x^n + \dots + a_n|}.$$

Računanje vrednosti polinoma po Hornerjevem algoritmu ni direktno stabilno. Težave pa, podobno kot pri računanju skalarnega produkta, lahko pričakujemo, če je vsota blizu 0, členi v vsoti pa niso enako predznačeni.

Modelni primer je Wilkinsov zgled za polinom $(x-2)^{19}$. Oglejte si demonstracijski zgled `horner_wilkinson.m` v Matlabu. ■

Naloga 2.3 Podani sta dve približno enaki števili $x = 76.54320$ in $y = 76.54311110$ v sistemu $P(10, 7, \dots)$. Izračunaj relativne napake $\frac{x - \text{fl}(x)}{x}$, $\frac{y - \text{fl}(y)}{y}$ in $\frac{z - \text{fl}(z)}{z}$, kjer je $z = x - y$.

Rešitev. Števila so že podana v desetiškem sistemu, zato moramo poskrbeti le, da bo mantisa dolžine 7 in število zaokroženo.

$$\text{fl}(76.54320) = 0.7654320 * 10^2, \quad \text{fl}(76.54311110) = 0.7654311 * 10^2.$$

$$\frac{x - \text{fl}(x)}{x} = 0, \quad \frac{y - \text{fl}(y)}{y} = 0.000000014.$$

Izračunajmo še $z = x - y = 0.0000889$ in $\text{fl}(z) = \text{fl}(\text{fl}(x) - \text{fl}(y)) = \text{fl}(0.7654320 * 10^2 - 0.7654311 * 10^2) = 0.0000009 * 10^2$. Torej velja $\frac{z - \text{fl}(z)}{z} = \frac{0.0000889 - 0.00009}{0.0000889} = -0.012373453$. Relativna napaka je velika. ■

Naloga 2.4 Pretvori naslednje izraze v stabilno obliko:

(i). $\sqrt{1+x} - 1$ za majhne x ,

(ii). $\sqrt{x^2+x} - x$ za velike x ,

(iii). $\tan(x) - \sin(x)$ za majhne x .

Rešitev.

- (i). Znebiti se moremo odštevanja dveh približno enakih števil,

$$\sqrt{1+x} - 1 = \frac{(\sqrt{1+x} - 1)(\sqrt{1+x} + 1)}{\sqrt{1+x} + 1} = \frac{x}{1 + \sqrt{1+x}}.$$

Zadnji izraz je v stabilni obliki.

- (ii). Probleme nam lahko povzroča overflow, ko hočemo izračunati x^2 .

$$\sqrt{x^2 + x} - x = \frac{(\sqrt{x^2 + x} - x)(\sqrt{x^2 + x} + x)}{(\sqrt{x^2 + x} + x)} = \frac{x}{\sqrt{x^2 + x} + x} = \frac{1}{1 + \sqrt{1 + \frac{1}{x}}}$$

- (iii). Odštevamo dve približno enaki števil, saj velja $\sin(x) = \tan(x) \approx x$.

$$\tan(x) - \sin(x) = \frac{\sin(x)}{\cos(x)} - \sin(x) = \frac{\sin(x)(1 - \cos(x))}{\cos(x)} = \frac{2 \sin^2(x/2) \sin(x)}{\cos(x)}.$$

Upoštevali smo $\cos(2(x/2)) = \cos^2(x/2) - \sin^2(x/2)$, $1 = \cos^2(x/2) + \sin^2(x/2)$ in $\sin(x) = 2 \sin(x/2) \cos(x/2)$.

■

Primer 2.1 Stabilno računanje ničel kvadratnega polinoma $ax^2 + bx + c$. Rešitev kvadratne enačbe $ax^2 + bx + c$ je enaka

$$x_{1,2} = \frac{-b \pm \sqrt{b^2 - 4ac}}{2a} = \frac{2c}{-b \mp \sqrt{b^2 - 4ac}}.$$

Drugi izraz uporabimo, ko gre $a \rightarrow 0$, saj potem velja $x_1 \rightarrow -\frac{c}{b}$ in $x_2 \rightarrow \infty$. Eno ničlo lahko zmeraj izračunamo stabilno, drugo pa računamo preko Vietovih formul $x_1 x_2 = \frac{c}{a}$, $x_1 + x_2 = -\frac{b}{a}$. Naslednji izračun je stabilen:

$$q = -\frac{1}{2} \left(b + \text{sign}(b) \sqrt{b^2 - 4ac} \right),$$

$$x_1 = \frac{q}{a} \quad \text{in} \quad x_2 = \frac{c}{ax_1}.$$

Poglavje 3

Nelinearne enačbe

Naloga 3.1 Za funkcijo $f(x) = x^3 + 1$ naredi korak bisekcije in tangentne metode. Vzemi $a = -1.2$ in $b = x_0 = -0.9$.

Rešitev. Korak bisekcije je $fb = f(-0.9) = (-0.9)^3 + 1 = 0.271$, $fa = f(-1.2) = (-1.2)^3 + 1 = -0.728$, $\text{sign}(fafb) = -1$. Zato lahko izvedemo korak bisekcije. Nadaljujmo: $c = (a + b)/2 = -1.05$, $fc = (-1.05)^3 + 1 = -0.157625$, $\text{sign}(fafc) < 0$, torej vzamemo $a = c$. To ponavljamo.

Za korak tangentne metode potrebujemo odvod $f'(x) = 3x^2$. Izračunajmo

$$x_1 = x_0 - \frac{f(x_0)}{f'(x_0)} = -0.9 - \frac{(-0.9)^3 + 1}{3(-0.9)^2} \doteq 1,0115.$$

Bisekcijo in sekantno metoda uporabljam takrat, ko ne poznamo odvoda ali pa je računanje odvoda zahtevno. ■

Naloga 3.2 Podani sta dve naložbi z naslednjimi podatki

	Začetni vložek	Končna vrednost naložbe	Čas dospetja
Naložba 1	1000€	3000€	5 let
Naložba 2	1000€	4000€	7 let

Kolikšna sta donosnosti do dospetja posameznih naložb? Kolikšen je donosnost do dospetja, če vložimo v vsako naložbo po 1000€?

Rešitev. Donosnost do dospetja prve naložbe je $\sqrt[5]{\frac{3000}{1000}} = \sqrt[5]{3}$, druge naložbe pa $\sqrt[7]{\frac{4000}{1000}} = \sqrt[7]{4}$. Neto sedanja vrednost je vrednost, ki bi jo morala imeti naložba danes, da bi dobili končno vrednost naložbe pri obrestovalnem faktorju r . Donosnost do dospetja sestavljene naložbe izračunamo tako, da izenačimo neto sedanjo vrednost naložb in začetni vložek v naložbe.

$$3000/(1+r)^5 + 4000/(1+r)^7 = 1000 + 1000 = 2000.$$

Dobili smo nelinearno enačbo, ki jo rešimo s kakšno numerično metodo. Dobimo rešitev $r \doteq 0.235$. ■

Naloga 3.3 Na voljo imamo kuponsko obveznico s ceno 950€ in kuponsko obrestno mero 7 %. Čas dospetja je 4. leta, njena nominalna vrednost N je 1000€. Kolikšna je njena donosnost do dospetja? Ali je večja od trenutnega donosa?

Rešitev. Kuponska obrestna mera je 7 %. Vsako leto tako dobimo izplačanih 70 €. Kuponsko obveznico si lahko predstavljamo kot sestavljeno naložbo

	Skupni začetni vložek	Končna vrednost naložbe	Čas dospetja
Naložba	950€		
Naložba 1		70€	1 leto
Naložba 2		70€	2 leti
Naložba 1		70€	3 leta
Naložba 2		1000€ + 70€	4 leta

Tako dobimo nelinearno enačbo

$$\frac{70}{(1+r)} + \frac{70}{(1+r)^2} + \frac{70}{(1+r)^3} + \frac{1070}{(1+r)^4} = 950.$$

Približna rešitev je $r = 0.085$. Trenutna donosnost naložbe je $70/950 = 0.0737 = 7.37\%$. ■

Izrek 3.1 Naj bo α koren enačbe $x = g(x)$, naj bo g zvezno odvedljiva na $I = [\alpha - d, \alpha + d]$ in naj velja $|g'(x)| \leq m < 1$ za vsak $x \in I$. Potem za vsak $x_0 \in I$ zaporedje

$$x_{r+1} = g(x_r), \quad r = 0, 1, \dots$$

konvergira k α in velja ocena za napako

$$|x_r - \alpha| \leq \frac{m}{1-m} |x_r - x_{r-1}|.$$

Dokaz 3.1 Za $z_0 \in [\alpha - d, \alpha + d]$ velja

$$|g(z_0) - \alpha| = |g(z_0) - g(\alpha)| = |(z_0 - \alpha)g'(\xi)|,$$

kjer je ξ med z_0 in α . Torej velja $\xi \in I$, posledično je $|g'(\xi)| \leq m < 1$. Dobili smo da velja $|z_1 - \alpha| \leq m|z_0 - \alpha|$. Naša induksijska predpostavka je $|z_n - \alpha| \leq |z_0 - \alpha|m^n$. Korak indukcije je trivialen,

$$|z_{n+1} - \alpha| = |g(z_n) - \alpha| = |z_n - \alpha|g'(\xi_1) \leq m|z_n - \alpha| \stackrel{IP}{\leq} |z_0 - \alpha|m^{n+1}$$

Torej velja

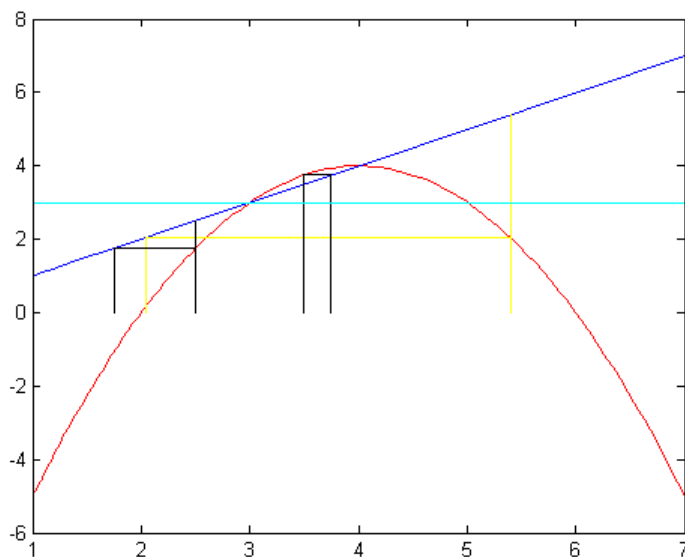
$$\lim_{n \rightarrow \infty} |z_{n+1} - \alpha| \leq \lim_{n \rightarrow \infty} |z_0 - \alpha|m^{n+1} = 0,$$

saj je m strogo manjši kot ena.

Izrek 3.2 Imamo začetno točko x_0 in interval $I = [x_0 - d, x_0 + d]$. Če velja $|g(x) - g(y)| \leq m|x - y|$ za $m < 1$ in $|g(x_0) - x_0| \leq (1 - m)d$, potem zaporedje x_r konvergira k α in velja $g(\alpha) = \alpha$.

Izrek 3.3 (Banachovo skrčitveno načelo) Naj bo M poln metričen prostor in $g : M \rightarrow M$. Tedaj obstaja natanko ena negibna (fiksna) točka preslikava g , t.j. taka točka $a \in M$, da je $g(a) = a$. Če je $x_0 \in M$ poljubna točka, tedaj zaporedje $x_{r+1} = g(x_r)$ konvergira k a . Primer polnega metričnega prostora v $\mathbb{R}$ je zaprti interval.

Naloga 3.4 Za katere začetne približke je navadna iteracija za reševanje $x = g(x)$, kjer je $g(x) = -12 + 8x - x^2$, konvergentna? Kam konvergira zaporedje $x_{r+1} = g(x_r)$? Kakšen je red konvergence? Kje nam konvergenco zagotavlja izrek (Banachovo skrčitveno načelo)? Namig: začetne približke išči na intervalu.

Slika 3.1: Koraki iteracije

Rešitev. Iz slike preberemo, da je kandidat za območje konvergence interval $[3, 5]$. V naslednjih točkah bomo pokazali, da je ta interval res dobra izbira.

- (i). Pokažimo, da velja: $x_r < 3 \Rightarrow x_{r+1} < x_r$. Za take začetne približke bomo imeli divergenco. Oglejmo si $x_r - x_{r+1}$ in pokažimo, da je izraz pozitiven. Izračunajmo

$$x_r - x_{r+1} = x_r - g(x_r) = x_r - (-12 + 8x_r - x_r^2) = 12 - 7x_r + x_r^2 = (x_r - 4)(x_r - 3).$$

Zadnji izraz v enakosti je v primeru $x_r < 3$ strogo pozitiven.

- (ii). Velja tudi: $x_0 > 5 \Rightarrow x_1 < 3$. Spet dobimo divergenco. Oglejmo si izraz $3 - x_1$, to nam da

$$3 - x_1 = 15 - 8x_0 + x_0^2 = (x_0 - 5)(x_0 - 3) > 0.$$

- (iii). Poleg tega velja $|x_{r+1} - 4| \leq |x_r - 4|^2$ za $x_r \in (3, 5)$. Izračunajmo

$$|x_{r+1} - 4| = |-12 + 8x_r - x_r^2 - 4| = |-16 + 8x_r - x_r^2| = (x_r - 4)^2, \quad (3.1)$$

ker je x_r na $(3, 5)$, sledi $|x_r - 4| < 1$ in potem $|x_r - 4|^2 < |x_r - 4|$. Vidimo, da velja tudi $|x_r - 4| = |x_0 - 4|^{2^r}$, kar že zagotavlja konvergenco. Zvezo dobimo z zaporedno uporabo enačbe (3.1).

- (iv). Za robne točke velja $g(3) = g(5) = 3$.

Naši možni rešitvi sta $x_1 = 4$ in $x_2 = 3$, x_2 dobimo samo v primeru robnih točk, kar je praktično nemogoče. Zato si oglejmo red konvergence v okolici ničle $x_1 = 4$. Spomnimo se, da velja: metoda je reda p , natanko takrat ko $g'(x_1) = \dots = g^{(p-1)}(x_1) = 0$ in $g^{(p)}(x_1) \neq 0$. Odvod je $g'(x) = 8 - 2x$, torej je $g'(4) = 0$. Red je vsaj kvadratičen. Drugi odvod je enak $g''(x) = -2$. Torej je red kvadratičen.

Izrek nam konvergenco zagotavlja na intervalu, kjer velja $|g'(x)| < 1$. Torej mora veljati $|8 - 2x| < 1$, to pa je $3.5 < x < 4.5$. Izrek nam da torej le potreben pogoj, iterativna metoda pa lahko konvergira še na večjem intervalu.

■

Naloga 3.5 Iščemo rešitve enačbe $f(x) = x^5 - 10x + 1 = 0$. Za iteracijsko funkcijo izberemo $g(x) = \frac{x^5+1}{10}$. Ali nam izrek 3.2 zagotavlja konvergenco za $x_0 = 0$? Oцени napako drugega približka.

Rešitev. Za odvod mora veljati $|g'(x)| \leq m < 1$. Kar je $|\frac{x^4}{2}| < 1$, $|x| < \sqrt[4]{2} \doteq 1.1892$. Torej imamo za x_0 konvergenco. Napako drugega približka bomo ocenili s pomočjo formule $|x_r - \alpha| \leq \frac{m}{1-m}|x_r - x_{r-1}|$. Oceniti moramo še m in si izbrati primeren interval. Če hočemo uporabiti izrek 3.2, izberemo recimo interval $[-0.2, 0.2]$, kjer je $d = 0.2$. Na tem intervalu ocenimo $m \leq \frac{0.2^4}{2} \leq 0.0008$. Poleg tega velja tudi $|g(0) - 0| = 0.1 \leq (1 - 0.0008)0.2$. Vsi pogoji so izpolnjeni. ■

Tangentno metodo dobimo, če za naslednjo točko v iteraciji vzamemo presečišče tangente na funkcijo f z osjo x . Tako dobimo $x_{r+1} = g(x_r) = x_r - \frac{f(x_r)}{f'(x_r)}$.

Izrek 3.4 Za tangentno metodo velja naslednji izrek. Naj velja $f(\alpha) = 0$ in naj bo α m -kratna ničla. Če je $m = 1$, je konvergenca vsaj kvadratična. Če velja še $f''(\alpha) = 0$, je konvergenca kubična. Če imamo večkratno ničlo $m \geq 2$, velja $\lim_{x \rightarrow \alpha} g'(x) = 1 - 1/m$.

Rešitev. Dokazali bomo samo drugi del izrek, saj je prvi enostaven. Če je α m -kratna ničla funkcije f , potem po definiciji obstaja $l \neq 0$, da velja $\lim_{x \rightarrow \alpha} \frac{f(x)}{(x-\alpha)^m} = l$. Po L'Hopitalu dobimo $\lim_{x \rightarrow \alpha} \frac{f'(x)}{m(x-\alpha)^{m-1}} = l$, saj gresta imenoalec in števec proti 0. Najprej pokažimo, da velja $\lim_{x \rightarrow \alpha} x - \frac{f(x)}{f'(x)} = \alpha$. Zadosti bo, da dokažemo $\lim_{x \rightarrow \alpha} \frac{f(x)}{f'(x)} = 0$. Imenoalec in števec delimo z $(x - \alpha)^m$, dobimo

$$\lim_{x \rightarrow \alpha} (x - \alpha) \frac{\frac{f(x)}{(x-\alpha)^m}}{m \frac{f'(x)}{m(x-\alpha)^{m-1}}} = \lim_{x \rightarrow \alpha} (x - \alpha) \frac{l}{ml} = 0.$$

Izračunajmo še limito odvoda:

$$g'(\alpha) = \lim_{x \rightarrow \alpha} \frac{x - \frac{f(x)}{f'(x)} - g(\alpha)}{x - \alpha} = \lim_{x \rightarrow \alpha} \frac{x - \frac{f(x)}{f'(x)} - \alpha}{x - \alpha} = 1 - \lim_{x \rightarrow \alpha} \frac{f(x)}{f'(x)(x - \alpha)}.$$

Nadaljujmo

$$1 - \lim_{x \rightarrow \alpha} \frac{f(x)}{f'(x)(x - \alpha)} = 1 - \lim_{x \rightarrow \alpha} \frac{\frac{f(x)}{(x-\alpha)^m}}{m \frac{f'(x)}{m(x-\alpha)^{m-1}}} = 1 - \frac{l}{ml} = 1 - \frac{1}{m}.$$

■

Laguerrova metoda je metoda za iskanje ničel polinoma

$$f(z) = a_0(z - \alpha_1)(z - \alpha_2) \dots (z - \alpha_n).$$

Iteracije je oblike

$$z_{r+1} = z_r - \frac{nf(z_r)}{f'(z_r) \pm \sqrt{(n-1)[(n-1)f'^2(z_r) - nf(z_r)f''(z_r)]}}.$$

Velja $\epsilon_r = x_r - \alpha$, $\epsilon_{r+1} = C\epsilon_r^3 + O(\epsilon_r^4)$, kjer je $C = \frac{(n-2)f''^2(\alpha)}{8(n-1)f'^2(\alpha)} - \frac{f'''(\alpha)}{6f'(\alpha)}$. Predznak izberemo tako, da je izraz v imenovalcu po absolutni vrednosti največji. Konvergenca je pri enostavnih ničlah vsaj kubična.

Naloga 3.6 Izpelji metodo kubičnega korena, tako da v Laguerrovi metodi pošlješ $n \rightarrow \infty$. Z izpeljano metodo izračunaj $\sqrt[3]{a}$. Naredi tri korake za $a = 3$ in $x_0 = 1$.

Rešitev. Izračunajmo

$$\begin{aligned} z_{r+1} &= z_r - \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{f(z_r)}{\frac{f'(z_r)}{n} \pm \sqrt{(1 - \frac{1}{n}) \left[(1 - \frac{1}{n}) f'^2(z_r) - f(z_r) f''(z_r) \right]}} \\ &= z_r - \frac{f(z_r)}{\sqrt{f'^2(z_r) - f(z_r) f''(z_r)}}. \end{aligned}$$

Velja $\epsilon_{r+1} = C\epsilon_r^3 + O(\epsilon_r^4)$, kjer je $C = \frac{f''^2(\alpha)}{8f'^2(\alpha)} - \frac{f'''(\alpha)}{6f'(\alpha)}$.

Funkcijo f si izberemo tako, da velja $f(\sqrt[3]{a}) = 0$. Izberemo si $f(x) = x^3 - a$, torej je $f'(x) = 3x^2$ in $f''(x) = 6x$. Dobimo metodo

$$\begin{aligned} x_{r+1} &= x_r - \frac{x_r^3 - a}{\sqrt{9x_r^4 - (x_r^3 - a)6x_r}} \\ &= x_r - \frac{x_r^3 - a}{\sqrt{3x_r^4 + 6ax_r}}. \end{aligned}$$

Za $a = 3$, $x_0 = 1$ dobimo: $x_1 = 1 - \frac{1-3}{\sqrt{3+6\cdot3}} \doteq 1.4364358$, $x_2 \doteq 1.4422496$, $x_3 \doteq 1.4422496$. ■

Naloga 3.7 V iteracijski formuli $x_{r+1} = \frac{A^2}{x_r^5} \left(\alpha + \frac{\beta x_r^3}{A} + \frac{\gamma x_r^6}{A^2} \right)$ za $\sqrt[3]{A}$ določi α , β , γ , da bo metoda vsaj kubična.

Rešitev. Veljati mora $g(\sqrt[3]{A}) = \sqrt[3]{A}$, $g'(\sqrt[3]{A}) = 0$, $g''(\sqrt[3]{A}) = 0$. Imamo

$$\begin{aligned} g(x) &= \alpha A^2 x^{-5} + \beta A x^{-2} + \gamma x, \\ g'(x) &= -5\alpha A^2 x^{-6} - 2\beta A x^{-3} + \gamma, \\ g''(x) &= 30\alpha A^2 x^{-7} + 6\beta A x^{-4}. \end{aligned}$$

Dobimo sistem:

$$\begin{aligned} \alpha + \beta + \gamma &= 1, \\ -5\alpha - 2\beta + \gamma &= 0, \\ 30\alpha + 6\beta &= 0. \end{aligned}$$

Iz tretje enačbe dobimo $\beta = -5\alpha$. Vstavimo v drugo in dobimo $\gamma = -5\alpha$. Nazadnje iz prve enačbe dobimo $-9\alpha = 1$. Torej je $\alpha = -\frac{1}{9}$, $\beta = \gamma = \frac{5}{9}$. Za $A = 5$ in $x_0 = 2$ dobimo $g(x_r) = \frac{25}{9x_r^5} \left(-1 + x_r^3 + \frac{x_r^6}{5} \right)$. Navedimo nekaj začetnih približkov: $x_1 \doteq 1.71875$, $x_2 \doteq 1.709976326$, $x_3 \doteq 1.709975947$. ■

Naloga 3.8 Določi vse polinome četrte stopnje z vodilnim koeficientom 1, pri katerih se tangenta metoda veda takole:

- v bližini α ima linearno konvergenco,
- v bližini $-\alpha$ ima kubično konvergenco.

Določi še preostale ničle polinoma in red konvergence v njihovi bližini.

Rešitev. Spomnimo se, da je v bližini enostavnega korena konvergenca vsaj kvadratična. Če je prvi odvod enak 0, je konvergenca kubična. V primeru večkratne ničle je konvergenca linearna. Iz tega ugotovimo, da je α vsaj dvakratna ničla in $-\alpha$ enostavna ničla. Polinom je oblike $p(x) = (x + \alpha)(x - \alpha)^2(x - d)$, kjer je d neznana ničla. Uporabimo formulo

$$(f(x)g(x))^{(n)} = \sum_{i=0}^n \binom{n}{i} f^{(i)}(x)g^{(n-i)}(x).$$

Dobimo

$$p''(x) = 2(x - \alpha)^2 + 4(x - \alpha)(x - d) + 4(x + \alpha)(x - d) + (x - \alpha)(x + \alpha).$$

Če hočemo, da bo konvergenca kubična, mora veljati $p''(-\alpha) = 0$. Vstavimo $-\alpha$:

$$p''(-\alpha) = 2(-\alpha - \alpha)^2 + 4(-\alpha - \alpha)(-\alpha - d) + 0 + 0 = 8\alpha(\alpha + \alpha + d) = 0,$$

iz česar dobimo $d = -2\alpha$. Ničla -2α je enostavna, konvergenca je vsaj kvadratična. Izračunajmo še vrednost drugega odvoda v -2α :

$$p''(-2\alpha) = 2(-2\alpha - \alpha)^2 + 0 + 0 + (-2\alpha + \alpha)(-2\alpha - \alpha) = 30\alpha^2 \neq 0.$$

Konvergenca v -2α je kvadratična. ■

Newtonova metoda se uporablja za iskanje rešitev sistema $F(z) = 0$. Metoda je posplošitev tangentne metode. Označimo $\Delta z_r = z_{r+1} - z_r$. Recimo, da je z_{r+1} ničla. Velja

$$0 \doteq F(z_r) + J(z_r)(z_{r+1} - z_r),$$

kjer je J Jacobijeva matrika parcialnih odvodov reda 1. Dobimo

$$J(z_r)\Delta z_r = -F(z_r).$$

Pri vsakem koraku rešimo sistem in dobimo Δz_r ,

Naloga 3.9 *Nastavi Newtonovo metodo za reševanje sistema:*

$$\begin{aligned} x^2 + y^2 &= 4, \\ x^2 - y^2 &= 1. \end{aligned}$$

Naredi en korak z začetnim približkom $x_0 = 1.5$, $y_0 = 1$.

Rešitev. Velja $F(x, y) = \begin{bmatrix} f_1(x, y) \\ f_2(x, y) \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} x^2 + y^2 - 4 \\ x^2 - y^2 - 1 \end{bmatrix}$. Izračunajmo

$$JF = \begin{bmatrix} f_{1x} & f_{1y} \\ f_{2x} & f_{2y} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 2x & 2y \\ 2x & -2y \end{bmatrix}.$$

Na vsakem koraku rešimo:

$$\begin{bmatrix} 2x_r & 2y_r \\ 2x_r & -2y_r \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \Delta x_r \\ \Delta y_r \end{bmatrix} = - \begin{bmatrix} x_r^2 + y_r^2 - 4 \\ x_r^2 - y_r^2 - 1 \end{bmatrix}.$$

Izračunamo $x_{r+1} = x_r + \Delta x_r$ in $y_{r+1} = y_r + \Delta y_r$. To ponavljamo za $r = 0, 1, \dots$

$$JF(1.5, 1) = \begin{bmatrix} 3 & 2 \\ 3 & -2 \end{bmatrix}.$$

Rešimo sistem

$$\begin{bmatrix} 3 & 2 \\ 3 & -2 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \Delta x_r \\ \Delta y_r \end{bmatrix} = - \begin{bmatrix} -0.75 \\ 0.25 \end{bmatrix}$$

in dobimo $\Delta x_0 = \frac{1}{12}$ ter $\Delta y_0 = 0.25$. Kar pomeni $x_1 = x_0 + \Delta x_0 = 1.5 + \frac{1}{12} = \frac{19}{12}$ in $y_1 = y_0 + \Delta y_0 = 1 + \frac{1}{4} = \frac{5}{4}$. ■

Naloga 3.10 *Poišči ničle funkcije $f(x) = x + 4 - e^{-x^2}$ z Matlabom in Mathematico.*

Rešitev. Oglejte si priložene datoteke.

■

Poglavje 4

Matrične norme

Matrična norma je preslikava $\|\cdot\| : \mathbb{C}^{n \times n} \rightarrow \mathbb{R}^+$, za katero velja

- (i). $\|A\| \geq 0$, $\|A\| = 0 \Leftrightarrow A = 0$,
- (ii). $\|\alpha A\| = |\alpha| \|A\|$,
- (iii). $\|A + B\| \leq \|A\| + \|B\|$,
- (iv). $\|AB\| \leq \|A\| \cdot \|B\|$, submultiplikativnost.

Za poljubni matriki A in B in poljuben $\alpha \in \mathbb{C}$.

Naloga 4.1 Dokaži, da velja $\|A\|_F^2 = \text{sl}(A^H A) = \sum_{i=1}^n \lambda_i(A^H A)$, kjer so λ_i lastne vrednosti $A^H A$.

Rešitev. Za $B = A^H A$ velja $b_{ii} = \sum_{k=1}^n \overline{a_{ki}} a_{ki} = \sum_{k=1}^n |a_{ki}|^2$. Tako za sled B dobimo

$$\text{sled}(A^H A) = \sum_{i=1}^n \left(\sum_{k=1}^n |a_{ki}|^2 \right) = \|A\|_F^2.$$

Matrika $A^H A$ je simetrična, torej se da diagonalizirati. Podobna je matriki z lastnimi vrednostmi na diagonalni. Sled podobne matrike je enaka sledi prvotne matrike, tako dobimo $\|A\|_F^2 = \text{sl}(A^H A) = \sum_{i=1}^n \lambda_i(A^H A)$. ■

Naloga 4.2 Pokaži, da velja

$$\|A\|_1 = \max_i \|A(:, i)\| = \max_i \sum_{j=1}^n |a_{ij}|.$$

Rešitev. Upoštevajmo definicijo norme $\|A\|_1 = \max_{\|x\|_1=1} \|Ax\|_1$, označimo še $y = Ax$. Tako velja $y_i = \sum_{j=1}^n a_{ij} x_j$ in

$$\|y\| = \sum_{i=1}^n \left| \sum_{j=1}^n a_{ij} x_j \right| \leq \sum_{j=1}^n |x_j| \sum_{i=1}^n |a_{ij}| \leq \sum_{j=1}^n |x_j| \max_j \left(\sum_{i=1}^n |a_{ij}| \right) = \max_j \left(\sum_{i=1}^n |a_{ij}| \right).$$

Enakost je dosežena za vektor e_k , kjer je k indeks stolpca z največjo prvo normo. ■

Naloga 4.3 Pokaži naslednje:

- a) $\frac{1}{\sqrt{n}}\|A\|_F \leq \|A\|_2 \leq \|A\|_F$
- b) $\frac{1}{\sqrt{n}}\|A\|_\infty \leq \|A\|_2 \leq \sqrt{n}\|A\|_\infty$
- c) $\frac{1}{\sqrt{n}}\|A\|_1 \leq \|A\|_2 \leq \sqrt{n}\|A\|_1$
- d) $N_\infty(A) \leq \|A\|_2 \leq nN_\infty(A)$

Rešitev. a)

Vemo, da velja

$$\|A\|_2 = \max_{i=1,\dots,n} \sqrt{\lambda_i(A^H A)} = \sigma_1(A) \text{ in } \|A\|_F^2 = \sum_{i=1}^n \lambda_i(A^H A).$$

Lastne vrednosti $A^H A$ so nenegativne, saj velja $\langle A^H A x, x \rangle = \langle \mu x, x \rangle = \mu = \langle A x, A x \rangle \geq 0$, $\lambda_i = \sigma_i^2$. Razporedimo jih v zaporedje $\sigma_1^2 \geq \sigma_2^2 \dots \geq \sigma_n^2 \geq 0$. Pozitivni koreni teh lastnih vrednosti $\sigma_1 \geq \sigma_2 \geq \dots \geq 0$ so singularne vrednosti matrike A . Očitno je $\|A\|_2 \leq \|A\|_F$, saj je $\|A\|_2$ enaka $\sigma_1(A)$, kar je največja singularna vrednost matrike A . Poglejmo si $\|A\|_F^2 = \sum_{i=1}^n \sigma_i^2 \leq n\sigma_1^2 = n\|A\|_2^2$, kar pomeni $\frac{1}{\sqrt{n}}\|A\|_F \leq \|A\|_2$. Neenačaj dobimo, ker je $\sigma_1(A)$ največja singularna vrednost.

b)

Za vektorske norme velja

$$\|x\|_\infty = \max_{1 \leq i \leq n} |x_i| \leq \sqrt{|x_1|^2 + \dots + |x_n|^2} = \|x\|_2 \leq \sqrt{n \max_i |x_i|^2} = \sqrt{n}\|x\|_\infty,$$

to je $\|x\|_\infty \leq \|x\|_2 \leq \sqrt{n}\|x\|_\infty$. Razmisli zakaj neeneakosti držijo, vsi sklepi so enostavni. Iz tega dobimo

$$\|A\|_2 = \max_{x \neq 0} \frac{\|Ax\|_2}{\|x\|_2} \leq \max_{x \neq 0} \frac{\sqrt{n}\|Ax\|_\infty}{\|x\|_\infty} = \sqrt{n}\|A\|_\infty$$

in

$$\|A\|_2 = \max_{x \neq 0} \frac{\|Ax\|_2}{\|x\|_2} \geq \max_{x \neq 0} \frac{\|Ax\|_\infty}{\sqrt{n}\|x\|_\infty} = \frac{1}{\sqrt{n}}\|A\|_\infty.$$

c)

Velja $\|A\|_1 = \|A^H\|_\infty$ in $\|A\|_2 = \|A^H\|_2$. Iz tega že sledi neenakost.

d)

Iz a) vemo

$$\|A\|_2 \leq \|A\|_F = \sqrt{\sum_{i,j} |a_{ij}|^2} \leq \sqrt{n^2 \max_{i,j} |a_{ij}|^2} = n \max_{i,j} |a_{ij}| = nN_\infty(A).$$

Za drugi del neenakosti upoštevamo $a_{ij} = e_i^T A e_j$. Računajmo

$$|a_{ij}| = |e_i^T A e_j| \leq \|e_i\|_2 \|A e_j\|_2 = \frac{\|A e_j\|_2}{\|e_j\|_2} \leq \|A\|_2.$$

Prvi neenačaj dobimo po Cauchy-Schwartzovi neenakosti, zadnjega pa po definiciji norme $\|A\|_2$.

■

Naloga 4.4 Pokaži, da velja

- a) $|\lambda| \leq \|A\|$
- b) $\|A\|_2^2 \leq \|A\|_\infty \|A\|_1$
- c) $\|a_i\|_2 \leq \|A\|_2$

Rešitev.

- a) Točka a) je očitna. Naj bo x enotski lastni vektor za lastno vrednost λ , potem velja $\|Ax\| = \|\lambda x\| = |\lambda| \|x\| = \lambda$. Norma je supremum po vseh enotskih x , torej večja ali enaka.
- b) Vemo, da je $\|A\|_2^2$ največja lastna vrednost matrike $A^H A$. Iz a) dobimo

$$\|A\|_2^2 \leq \|A^H A\|_\infty \leq \|A^H\|_\infty \|A\|_\infty = \|A\|_1 \|A\|_\infty.$$

- c) Trditev sledi za i -ti enotski vektor e_i . Kjer velja $Ae_i = a_i$.

■

Naloga 4.5 Izračunaj $\| \cdot \|_1$, $\| \cdot \|_\infty$, $\| \cdot \|_F$ za $\begin{bmatrix} 2 & -1 & 3 \\ 5 & 4 & 1 \\ -2 & -1 & 2 \end{bmatrix}$ in oceni $\| \cdot \|_2$.

Rešitev. Izračunajmo

$$\begin{aligned} \|A\|_1 &= \max\{|2| + |5| + |-2|, |-1| + |4| + |-1|, |3| + |1| + |2|\} = 9, \\ \|A\|_\infty &= \max\{|2| + |-1| + |3|, |5| + |4| + |1|, |-2| + |-1| + |2|\} = 10, \\ \|A\|_F &= \sqrt{4 + 1 + 9 + 25 + 16 + 1 + 4 + 4} = \sqrt{65} \doteq 8.06226. \end{aligned}$$

Ocenimo $\|A\|_2$

$$\begin{aligned} \frac{1}{\sqrt{3}} \|A\|_F &\leq \|A\|_2 \leq \|A\|_F \Rightarrow 4.65475 \leq \|A\|_2 \leq 8.06226 \\ \frac{1}{\sqrt{3}} \|A\|_\infty &\leq \|A\|_2 \leq \sqrt{3} \|A\|_\infty \Rightarrow 5.7735 \leq \|A\|_2 \leq 17.3205 \\ \frac{1}{\sqrt{3}} \|A\|_1 &\leq \|A\|_2 \leq \sqrt{3} \|A\|_1 \Rightarrow 5.19615 \leq \|A\|_2 \leq 15.58846 \\ N_\infty(A) &\leq \|A\|_2 \leq 3N_\infty(A) \Rightarrow 5 \leq \|A\|_2 \leq 15. \end{aligned}$$

Skupaj dobimo oceno $5.7735 \leq \|A\|_2 \leq 8.06226$. Boljšo oceno dobimo, če poskusimo oceniti spektralni radij matrike

$$B = A^H A = \begin{bmatrix} 2 & 5 & -2 \\ -1 & 4 & -1 \\ 3 & 1 & 2 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 2 & -1 & 3 \\ 5 & 4 & 1 \\ -2 & -1 & 2 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 33 & 20 & 7 \\ 20 & 8 & -1 \\ 7 & -1 & 14 \end{bmatrix}.$$

Za vsako lastno vrednost in vsako normo velja $\lambda_i(B) \leq \|B\|_F = 50.0899$. Vemo, da velja

$$\|A\|_2 \leq \sqrt{\|B\|_F} = 7.0774.$$

Oceno navzdol dobimo, če upoštevamo $\|A\|_2 = \|A^T\|_2$ in $\|Ae_i\|_2 \leq \|A\|_2 \|e_i\|_2 = \|A\|_2$, zadnja enakost sledi iz definicije matrične norme. Vektorji Ae_i so ravno i -ti stolpci, $A^T e_i$ so i -te vrstice. Norme stolpcev so 5.7446, 4.2426, 3.7417. Norme vrstic so 3.7417, 6.4807, 3. Torej dobimo $\|A\|_2 \geq 6.4807$. Končna ocena je $6.4807 \leq \|A\|_2 \leq 7.0774$. Ukaz iz Matlaba vrne $\text{norm}(A) = 6.9044$.

■

Naloga 4.6 Izračunaj $\|A\|_1$, $\|A\|_\infty$, $\|A\|_F$ in čim natančneje oceni $\|A\|_2$ na obe strani, če je

$$\begin{aligned} a_{ii} &= -2i, \quad i = 1, 2, \dots, n \\ a_{i+1,i} &= a_{i,i+1} = n - i, \quad i = 1, 2, \dots, n, \end{aligned}$$

drugi elementi so enaki 0.

$$A = \begin{bmatrix} -2 & n-1 & & & \\ n-1 & -4 & n-2 & & \\ & n-2 & -6 & & \\ & & & \ddots & \ddots & 1 \\ & & & & 1 & -2n \end{bmatrix}.$$

Upoštevaj, da velja

$$\sum_{i=1}^{n-1} i^2 = \frac{(n-1)n(2n-1)}{6}.$$

Rešitev. Pri $i = 1$ dobimo za vsoto absolutnih vrednosti v stolpcu $n + 1$, kar očitno ni maksimum. Izračunajmo

$$\begin{aligned} \|A\|_1 &= \max_{i \neq 1} \{|-2i| + |n-i| + |n-i+1|\} = \max_{i \neq 1} \{2i + n - i + n - i + 1\} \\ &= \max_{i \neq 1} \{2n + 1\} = 2n + 1. \end{aligned}$$

Ker je matrika simetrična velja $\|A\|_1 = \|A^H\|_\infty = \|A\|_\infty = 2n + 1$. Frobeniusova norma je

$$\begin{aligned} \|A\|_F^2 &= \sum_{i=1}^n (2i)^2 + 2 \sum_{i=1}^n i^2 = 6 \sum_{i=1}^n i^2 + 4n^2 = 6 \frac{(n-1)n(2n-1)}{6} + 4n^2 = \\ &= n(n-1)(2n-1) + 4n^2 = n(2n^2 - 3n + 1) + 4n^2 = 2n^3 + n^2 + n. \end{aligned}$$

Poglejmo si ocene za drugo normo

$$\begin{aligned} \frac{1}{\sqrt{n}} \|A\|_F &\leq \|A\|_2 \leq \|A\|_F \Rightarrow \\ \frac{1}{\sqrt{n}} \sqrt{2n^3 + n^2 + n} &\leq \|A\|_2 \leq \sqrt{2n^3 + n^2 + n} \\ \frac{1}{\sqrt{n}} \|A\|_\infty &\leq \|A\|_2 \leq \sqrt{n} \|A\|_\infty \Rightarrow \frac{1}{\sqrt{n}} (2n + 1) \leq \|A\|_2 \leq \sqrt{n} (2n + 1) \\ N_\infty(A) &\leq \|A\|_2 \leq n N_\infty(A) \Rightarrow 2n \leq \|A\|_2 \leq 2n^2. \end{aligned}$$

Upoštevamo še, da velja $\|A\|_2^2 \leq \|A\|_1 \|A\|_\infty$. Iz tega dobimo

$$\|A\|_2^2 \leq (2n + 1)^2,$$

kar pomeni $\|A\|_2 \leq 2n + 1$. Za drugo normo smo dobili oceno

$$2n \leq \|A\|_2 \leq 2n + 1.$$

■

Poglavje 5

Reševanje linearnih sistemov

Pogojenostno število matrike, $\text{cond}(A) = \|A\|_2 \|A^{-1}\|_2$ nam pove kako občutljivo je reševanje sistema. Da lahko dobimo poljubno občutljive matrike v praksi, pokaže naslednja naloga.

Naloga 5.1 Iščemo koeficiente polinoma $p(x) = a_1 + a_2x + \dots + a_nx^{n-1}$, ki na $[0, 1]$ aproksimira zvezno funkcijo f tako, da je napaka

$$E = \int_0^1 (f(x) - p(x))^2 dx$$

minimalna. Torej mora veljati $\frac{\partial E}{\partial a_i} = 0$ za $i = 1, \dots, n$, kjer je

$$\frac{\partial E}{\partial a_i} = 2 \int_0^1 (p(x) - f(x)) x^{i-1} dx.$$

Definirajmo vektor

$$F = \begin{bmatrix} F_1 \\ F_2 \\ \vdots \\ F_n \end{bmatrix} \quad \text{in}; \quad a = \begin{bmatrix} a_1 \\ a_2 \\ \vdots \\ a_n \end{bmatrix}.$$

Od tod dobimo

$$F_i = \int_0^1 f(x) x^{i-1} dx = \int_0^1 \left(\sum_{j=1}^n a_j x^{j-1} x^{i-1} \right) dx = \sum_{j=1}^n a_j \int_0^1 x^{i+j-2} dx = \sum_{j=1}^n a_j \frac{1}{i+j-1}.$$

Dobimo sistem s Hilbertovo matriko H_n , $H_{ij} = \frac{1}{i+j-1}$. Kar je sistem $Ha = F$. Primer za $n = 5$ je

$$H_5 = \begin{bmatrix} 1 & \frac{1}{2} & \frac{1}{3} & \frac{1}{4} & \frac{1}{5} \\ \frac{1}{2} & \frac{1}{3} & \frac{1}{4} & \frac{1}{5} & \frac{1}{6} \\ \frac{1}{3} & \frac{1}{4} & \frac{1}{5} & \frac{1}{6} & \frac{1}{7} \\ \frac{1}{4} & \frac{1}{5} & \frac{1}{6} & \frac{1}{7} & \frac{1}{8} \\ \frac{1}{5} & \frac{1}{6} & \frac{1}{7} & \frac{1}{8} & \frac{1}{9} \end{bmatrix}.$$

Hilbertove matrike so primer zelo občutljivih matrik. Pogojenostno število H_5 je recimo približno $4.766 \cdot 10^5$, kar lahko izračunamo z ukazom `cond` v Matlabu. Pogojenostna števila matrik H_n hitro rastejo.

Izkaže se, da smo dobili občutljiv sistem, ker smo vzeli standardno bazo polinomov stopnje n . Za stabilno računanje moramo vzeti ortogonalno bazo polinomov. Priložena je Matlabova skripta za aproksimacijo integrala funkcije $f(x) = e^x$ s parabolo.

Naloga 5.2 Oцени relativno neodstranljivo napako, ki nastane pri množenju vektorja x z A , če x spremenimo za δx . Matrika A je obrnljiva.

Rešitev. Velja $y = Ax$ in $A(x + \delta x) = y + \delta y$. Zanima nas

$$\frac{\|\delta y\|}{\|y\|} = \frac{\|A(x + \delta x) - Ax\|}{\|Ax\|}.$$

Očitno velja $\|\delta y\| \leq \|A\|\|\delta x\|$ in $\|x\| \leq \|A^{-1}\|\|y\|$. Izračunamo

$$\frac{\|\delta y\|}{\|y\|} = \frac{\|A\delta x\| \cdot \|x\|}{\|y\| \cdot \|x\|} \|x\| \leq \frac{\|A\| \cdot \|\delta x\| \cdot \|A^{-1}\| \cdot \|y\|}{\|y\| \cdot \|x\|} = \underbrace{\|A\|\|A^{-1}\|}_{\text{cond}(A)} \frac{\|\delta x\|}{\|x\|}.$$

■

Naloga 5.3 Izpelji aposteriorno oceno

$$\frac{\|\delta x\|}{\|x\|} \leq \text{cond}(A) \frac{\|r\|}{\|b\|},$$

ki je uporabna za oceno točnosti rešitve.

Rešitev. Naj bo $\tilde{x}$ rešitev, ki jo dobimo z numeričnim izračunom. Naj bo $\delta x = \tilde{x} - x$ in $r = A\tilde{x} - b$. Ocenimo

$$\|\tilde{x} - x\| = \|A^{-1}(A\tilde{x} - b)\| = \|A^{-1}r\| \leq \|A^{-1}\| \cdot \|r\|$$

in

$$\|b\| = \|Ax\| \leq \|A\| \cdot \|x\|.$$

Oцени združimo in dobimo željeno.

■

Izrek 5.1 Naslednji trditvi sta ekvivalentni

- (i). Obstaja enolični razcep $A = LU$, kjer je L spodnje trikotna matrika z enicami na diagonali, U pa nesusingularna zgornje trikotna matrika.
- (ii). Vse vodilne podmatrike $A(1:k, 1:k)$ so nesusingularne.

Algoritem 3: LU razcep brez pivotiranja

```

for  $j = 1, \dots, n-1$  do
    for  $i = 1, \dots, n$  do
         $l_{ij} = \frac{a_{ij}}{a_{jj}};$ 
        for  $k = j+1, \dots, n$  do
             $a_{ik} = a_{ik} - l_{ij}a_{jk};$ 
        end
    end
end

```

Število operacij je $\frac{2}{3}n^2 + O(n^2)$.

Izrek 5.2 Če je A nesingularna, potem obstaja taka permutacijska matrika P , da obstaja LU razcep $PA = LU$.

Algoritem 4: LU razcep z delnim pivotiranjem

```

 $L = 0;$ 
 $P = I;$ 
for  $j = 1, \dots, n-1$  do
    Poišči  $|a_{qj}| = \max_{j \leq p \leq n} |a_{pj}|;$ 
    Zamenjaj vrstici  $q$  in  $j$  v  $L$ ,  $A$  in  $P$ ;
    for  $i = j, \dots, n$  do
         $l_{ij} = \frac{a_{ij}}{a_{jj}};$ 
        for  $k = j+1, \dots, n$  do
             $a_{ik} = a_{ik} - l_{ij}a_{jk};$ 
        end
    end
end
Število operacij je  $\frac{2}{3}n^3 + O(n^2)$ .
```

Naloga 5.4 Z LU -razcepom brez pivotiranja reši sistem $Ax = b$, kjer je

$$A = \begin{bmatrix} 2 & 3 & -4 \\ -6 & -11 & 13 \\ 4 & 0 & -8 \end{bmatrix}, \quad b = \begin{bmatrix} -11 \\ 38 \\ -16 \end{bmatrix}.$$

Zapiši matriki L , U in vektor y , ki ga dobiš pri računanju.

Rešitev.

Lotimo se Gaussove eliminacije:

$$\begin{bmatrix} 2 & 3 & -4 \\ -6 & -11 & 13 \\ 4 & 0 & 8 \end{bmatrix} \rightarrow \begin{bmatrix} 2 & 3 & -4 \\ 0 & -2 & 1 \\ 0 & -6 & 0 \end{bmatrix} \rightarrow \begin{bmatrix} 2 & 3 & -4 \\ 0 & -2 & 1 \\ 0 & 0 & 3 \end{bmatrix} = U$$

$$\begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \end{bmatrix} \rightarrow \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ -3 & 0 & 0 \\ 2 & 0 & 0 \end{bmatrix} \rightarrow \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ -3 & 1 & 0 \\ 2 & 3 & 1 \end{bmatrix} = L.$$

Izračunamo lahko tudi v bolj kompaktni obliki. Zgornji trikotnik končne matrike vsebuje matriko U , spodnji trikotnik brez diagonale pa matriko L brez diagonale. Upoštevamo, da ima matrika L na diagonalni enice.

$$\begin{bmatrix} 2 & 3 & -4 \\ -6 & -11 & 13 \\ 4 & 0 & -8 \end{bmatrix} \longrightarrow \begin{bmatrix} 2 & 3 & -4 \\ -3 & -2 & 1 \\ 2 & -6 & 0 \end{bmatrix} \longrightarrow \begin{bmatrix} 2 & 3 & -4 \\ -3 & -2 & 1 \\ 2 & 3 & -3 \end{bmatrix},$$

zgornji trikotnik je U , spodnji trikotnik brez diagonale je matrika L brez diagonale.

Rešimo sistem $Ax = b$, $L(Ux) = b$, $y = Ux$.

Algoritem 5: Prema substitucija, $Ly = b$, $n^2 - n$ operacij

```

for  $i = 1, 2, \dots, n$  do
     $y_i = b_i - \sum_{k=1}^{i-1} l_{ik}y_k;$ 
end
```

$$\begin{bmatrix} 1 & & \\ -3 & 1 & \\ 2 & 3 & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} y_1 \\ y_2 \\ y_3 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} -11 \\ 38 \\ -16 \end{bmatrix}, \quad \begin{aligned} y_1 &= -11 \\ y_2 &= 38 + 3 \cdot (-11) = 5 \\ y_3 &= -16 - 2 \cdot (-11) - 35 = -9 \end{aligned}$$

Algoritem 6: Obratna substitucija, $Ux = y$, n^2 operacij

for $i = n, n-1, \dots, 1$ **do**
 $x_i = \frac{1}{u_{ii}} (y_i - \sum_{k=i+1}^n u_{ik}x_k);$
end

$$\begin{bmatrix} 2 & 3 & -4 \\ 0 & -2 & 1 \\ 0 & 0 & -3 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} x_1 \\ x_2 \\ x_3 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} -11 \\ 5 \\ -9 \end{bmatrix}, \quad \begin{aligned} x_3 &= 3 \\ x_2 &= \frac{-1}{2}(5 - 3) = -1 \\ x_1 &= \frac{1}{2}(-11 + 3 + 12) = 2 \end{aligned}$$

Torej dobimo $x = \begin{bmatrix} 2 & -1 & 3 \end{bmatrix}^T$. ■

Naloga 5.5 • Sestavi ekonomičen algoritem za izračun inverzne matrike spodnje trikotne matrike L z enicami po diagonalni in preštej število operacij.

- Prilagodi algoritem iz prve točke, tako da boš lahko izračunal inverz zgornje trikotne matrike U . Preštej še število operacij.
- S pomočjo prejšnjih dveh točk, sestavi učinkovit algoritem za izračun inverza matrike A , če imaš podan njen LU razcep. Kakšno je število operacij?

Rešitev.

- Iz pravila za izračun inverza vidimo, da je inverzna matrika zopet spodnje trikotna matrika z enicami na diagonalni. Rešujemo sistem $LY = I$, Y je oblike $Y = \begin{bmatrix} y_1 & y_2 & \cdots & y_n \end{bmatrix}$. Dobimo več podproblemov oblike

$$\begin{bmatrix} 1 & & & & \\ * & \ddots & & & \\ l_{j,1} & l_{j,2} \cdots l_{j,j-1} & 1 & & \\ l_{j+1,1} & l_{j+1,2} \cdots l_{j+1,j} & & \ddots & \\ * & * & * & * & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 0 \\ y_{j,j} \\ \vdots \\ y_{n,j} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0 \\ 1 \\ 0 \end{bmatrix} = e_j.$$

Vemo, da je $y_{j,j} = 1$. Za $i > j$ dobimo

$$l_{i,j}y_{j,j} + l_{i,j+1}y_{j+1,j} + \cdots + l_{i,i-1}y_{i-1,j} + l_{i,i}y_{i,j} = 0,$$

kar nam da $y_{i,j} = -\sum_{k=j}^{i-1} l_{ik}y_{kj}$. Vseh operacij je

$$\begin{aligned} \sum_{j=1}^n \sum_{i=j+1}^n 2(i-j) &= 2 \sum_{j=1}^n \frac{(n-j)(n-j+1)}{2} = \sum_{k=1}^{n-1} k(k+1) = \sum_{k=1}^{n-1} (k^2 + k) \\ &= \frac{(n-1)n(2n-1)}{6} + \frac{n(n-1)}{2} = \frac{n^3}{3} + O(n^2). \end{aligned}$$

```

for  $j = 1, \dots, n$  do
   $y_{j,j} = 1$ ;
  for  $i = j + 1, \dots, n$  do
     $y_{i,j} = -\sum_{k=j}^{i-1} l_{ik} y_{kj}$ ;
  end
end

```

```

for  $j = 1, \dots, n$  ( $UY_j = e_j$ ) do
   $y_{jj} = 1/u_{jj}$ ;
  for  $i = j - 1, \dots, 1$  do
     $y_{ij} = \frac{1}{u_{ii}} \left( -\sum_{k=j-1}^i u_{ik} y_{kj} \right)$ ;
  end
end

```

- Uporabimo idejo obratne substitucije in resujemo podobno kot pri prvi točki.

Algoritem 7: Obratna substitucija, $Ux = y$

```

for  $i = n, n - 1, \dots, 1$  do
   $x_i = \frac{1}{u_{ii}} \left( y_i - \sum_{k=i+1}^n u_{ik} x_k \right)$ ;
end

```

Število operacij je spet $\frac{n^3}{3} + O(n^2)$, v resnici imamo samo $O(n^2)$ deljenj več.

- Upoštevajmo še, da velja

$$A^{-1} = (LU)^{-1} = U^{-1}L^{-1}.$$

Ugotovimo moramo še kakšna je zahtevnost množenja spodnje in zgornje trikotne matrike.

$$\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^i j + (n-i)i = \sum_{i=1}^n i(i+1)/2 + ni - i^2 = \frac{2n^3}{3} + O(n^2).$$

V resnici bi bilo bolje (bolj stabilno), če bi zadnji dve točki naredli hkrati, tako da bi rešili sistem $UX = L^{-1}$ in direktno izračunali $U^{-1}L^{-1}$. Skupno število operacij ostane $2n^3 + O(n^2)$.

■

Naloga 5.6 Sestavi učinkovit algoritem za reševanje sistema linearnih enačb

$$\begin{bmatrix} U & -I \\ B & L \end{bmatrix} \begin{bmatrix} x \\ y \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} a \\ b \end{bmatrix}.$$

Matrika $B = LU$ je nesingularna matrika in ima podan LU razcep. Preštej število množenj in deljenj.

Rešitev. Zmnožimo po blokkih in dobimo

$$\begin{aligned} Ux - y &= a \\ L(Ux + y) &= b. \end{aligned}$$

Rešimo drugi sistem in dobimo vektor $z = Ux + y$, kar nas stane $n^2 + O(n)$ operacij. Označimo še $w = Ux - y$ in izrazimo $y = \frac{1}{2}(z - w) = \frac{1}{2}(z - a)$. Za izračun y porabimo $O(n)$ operacij. Na koncu rešimo še sistem $Ux = a + y$, za kar porabimo $n^2 + O(n)$ operacij. Skupaj smo porabili $2n^2 + O(n)$ operacij. ■

Naloga 5.7 Za matriko

$$A = \begin{bmatrix} 3 & 1 & 1 \\ 0 & 0 & 1 \\ 6 & 1 & 7 \end{bmatrix}$$

naredi:

(i). LU razcep z delnim pivotiranjem,

(ii). LU razcep s kompletnim pivotiranjem.

Rešitev. (i) Algoritem poteka takole. V stolpcu i poiščemo največji element, izmed a_{ji} , $j \geq i$ po absolutni vrednostni. Vrstico največjega elementa in i -to vrstico zamenjamo v L , A in P . Normalno nadaljujemo z Gaussovo eliminacijo. Na koncu velja $PA = LU$.

$$\begin{aligned} A &= \begin{bmatrix} 3 & 1 & 1 \\ 0 & 0 & 1 \\ 6 & 1 & 7 \end{bmatrix} \xrightarrow{1\uparrow 3} \begin{bmatrix} 6 & 1 & 7 \\ 0 & 0 & 1 \\ 3 & 1 & 1 \end{bmatrix} \xrightarrow{G} \begin{bmatrix} 6 & 1 & 7 \\ 0 & 0 & 1 \\ 0 & 1/2 & -5/2 \end{bmatrix} \xrightarrow{2\uparrow 3} \begin{bmatrix} 6 & 1 & 7 \\ 0 & 1/2 & -5/2 \\ 0 & 0 & 1 \end{bmatrix} = U \\ \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \end{bmatrix} &\xrightarrow{1\uparrow 3} \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \end{bmatrix} \xrightarrow{G} \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \\ 1/2 & 0 & 0 \end{bmatrix} \xrightarrow{2\uparrow 3} \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 1/2 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \end{bmatrix} \Rightarrow \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 1/2 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{bmatrix} = L \\ \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{bmatrix} &\xrightarrow{1\uparrow 3} \begin{bmatrix} 0 & 0 & 1 \\ 0 & 1 & 0 \\ 1 & 0 & 0 \end{bmatrix} \xrightarrow{2\uparrow 3} \begin{bmatrix} 0 & 0 & 1 \\ 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \end{bmatrix} = P \end{aligned}$$

(ii) Algoritem poteka takole. V podmatriki $A(i : n, i : n)$ poiščemo največji element po absolutni vrednostni, recimo da je to a_{kl} . Da ta element spravimo na mesto (i, i) zamenjamo i -to vrstico in k -to vrstico ter i -ti stolpec in k -ti stolpec. To naredimo tudi za matriko L . V P menjamo samo vrstice, v Q pa samo stolpce. Normalno nadaljujemo z Gaussovo eliminacijo. Na koncu velja $PAQ = LU$.

$$\begin{aligned} A &= \begin{bmatrix} 3 & 1 & 1 \\ 0 & 0 & 1 \\ 6 & 1 & 7 \end{bmatrix} \xrightarrow{1\uparrow 3, 1 \leftrightarrow 3} \begin{bmatrix} 7 & 1 & 6 \\ 1 & 0 & 0 \\ 1 & 1 & 3 \end{bmatrix} \xrightarrow{G} \begin{bmatrix} 7 & 1 & 6 \\ 0 & -\frac{1}{7} & -\frac{6}{7} \\ 0 & \frac{6}{7} & \frac{15}{7} \end{bmatrix} \xrightarrow{2\uparrow 3, 2 \leftrightarrow 3} \begin{bmatrix} 7 & 6 & 1 \\ 0 & \frac{15}{7} & \frac{6}{7} \\ 0 & -\frac{6}{7} & \frac{1}{7} \end{bmatrix} \xrightarrow{G} \begin{bmatrix} 7 & 6 & 1 \\ 0 & \frac{15}{7} & \frac{6}{7} \\ 0 & 0 & \frac{1}{5} \end{bmatrix} = U \\ \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \end{bmatrix} &\xrightarrow{1\uparrow 3, 1 \leftrightarrow 3} \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \end{bmatrix} \xrightarrow{G} \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 1/7 & 0 & 0 \\ 1/7 & 0 & 0 \end{bmatrix} \xrightarrow{2\uparrow 3, 2 \leftrightarrow 3} \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 1/7 & 0 & 0 \\ 1/7 & 0 & 0 \end{bmatrix} \xrightarrow{G} \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 1/7 & 1 & 0 \\ 1/7 & -2/5 & 1 \end{bmatrix} = L \end{aligned}$$

$$\begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{bmatrix} \xrightarrow{1\uparrow 3} \begin{bmatrix} 0 & 0 & 1 \\ 0 & 1 & 0 \\ 1 & 0 & 0 \end{bmatrix} \xrightarrow{2\uparrow 3} \begin{bmatrix} 0 & 0 & 1 \\ 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \end{bmatrix} = P$$

$$\begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{bmatrix} \xrightarrow{1\leftrightarrow 3} \begin{bmatrix} 0 & 0 & 1 \\ 0 & 1 & 0 \\ 1 & 0 & 0 \end{bmatrix} \xrightarrow{2\leftrightarrow 3} \begin{bmatrix} 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \\ 1 & 0 & 0 \end{bmatrix} = Q$$

■

Naloga 5.8 Sestavi ekonomičen (čim manj operacij) algoritem za računanje tridiagonalnega sistema preko LU razcepa brez pivotiranja.

Rešitev. Matrika A je oblike

$$A = \begin{bmatrix} a_1 & c_1 & & & \\ b_2 & a_2 & c_2 & & \\ & b_3 & \ddots & \ddots & \\ & & \ddots & \ddots & c_{n-1} \\ & & & b_n & a_n \end{bmatrix},$$

torej bosta matriki L in U oblike

$$L = \begin{bmatrix} 1 & & & & \\ l_2 & 1 & & & \\ & l_3 & 1 & & \\ & & \ddots & \ddots & \\ & & & l_n & 1 \end{bmatrix} \text{ in } U = \begin{bmatrix} u_1 & v_1 & & & \\ & u_2 & v_2 & & \\ & & \ddots & \ddots & \\ & & & \ddots & v_{n-1} \\ & & & & u_n \end{bmatrix}.$$

Zmnožek L in U je oblike

$$LU = \begin{bmatrix} u_1 & v_1 & & & \\ l_2 u_1 & l_2 v_1 + u_2 & v_2 & & \\ & l_3 u_2 & l_3 v_2 + u_3 & \ddots & \\ & & \ddots & \ddots & v_{n-1} \\ & & & l_n u_{n-1} & l_n v_{n-1} \end{bmatrix},$$

iz česar dobimo $v_i = c_i$, $l_{i+1}u_i = b_{i+1}$ in $l_{i+1}v_i + u_{i+1} = a_i$ za $i = 1, \dots, n-1$. Poleg tega velja še $u_1 = a_1$.

```

u1 = a1;
v1 = c1;
for i = 2, ..., n do
    | vi = ci;
    | li =  $\frac{b_i}{u_{i-1}}$ ;
    | ui = ai - vi-1li;
end

```

Število operacij je $\sum_{i=2}^n 3 = 3(n-1) = 3n-3$, kar je veliko bolje kot $2/3n^2 + O(n^2)$. Iz $L(Ux) = d$, $y = Ux$ dobimo $Ly = d$, kar je

$$\begin{bmatrix} 1 & & & & \\ l_2 & 1 & & & \\ & l_3 & 1 & & \\ & & \ddots & \ddots & \\ & & & l_n & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} y_1 \\ y_2 \\ \vdots \\ y_n \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} d_1 \\ d_2 \\ \vdots \\ d_n \end{bmatrix}.$$

To da $y_1 = d_1$ in $y_{i-1}l_i + y_i = d_i$. Dobimo algoritem

```

 $y_1 = d_1;$ 
for  $i = 2, \dots, n$  do
  |  $y_i = d_i - y_{i-1}l_i;$ 
end

```

Število operacij $\sum_{i=2}^n 2 = 2n-2$. Podobno za $Ux = y$ dobimo

$$\begin{bmatrix} u_1 & v_1 & & & \\ & u_2 & v_2 & & \\ & & \ddots & \ddots & \\ & & & \ddots & v_{n-1} \\ & & & & u_n \end{bmatrix} \begin{bmatrix} x_1 \\ x_2 \\ \vdots \\ x_n \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} y_1 \\ y_2 \\ \vdots \\ y_n \end{bmatrix}.$$

Dobimo $u_i x_i + v_i x_{i+1} = y_i$ ter $u_n x_n = y_n$.

Za to porabimo $1 + \sum_{i=1}^{n-1} 3 = 3(n-1) + 1 = 3n-2$ operacij. Vse skupaj porabimo $3n-3 + 2n-$

```

 $x_n = \frac{y_n}{u_n};$ 
for  $i = n-1, \dots, 1$  do
  |  $x_i = \frac{y_i - v_i x_{i+1}}{u_i};$ 
end

```

$2 + 3n - 2 = 3n$ operacij. Ali lahko kaj podobnega naredimo tudi z delnim pivotiranjem? ■

Naloga 5.9 Dana je nesingularna matrika A in vektorja x in b_1 , da velja $Ax = b_1$ ter njen LU razcep. Zapiši algoritem za reševanje sistema $Bx = b$, kjer je

$$B = \begin{bmatrix} A & u \\ v^T & \alpha \end{bmatrix}, b = \begin{bmatrix} b_1 \\ b_2 \end{bmatrix} \text{ in } x = \begin{bmatrix} x_1 \\ x_2 \end{bmatrix}$$

kjer je $u, v \in \mathbb{R}^n, \alpha \in \mathbb{R}$. Koliko operacij porabiš za reševanje razširjenega sistema?

Rešitev. Zmnožimo sistem po blokih,

$$\begin{bmatrix} A & u \\ v^T & \alpha \end{bmatrix} \begin{bmatrix} x_1 \\ x_2 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} Ax_1 + ux_2 \\ v^T x_1 + \alpha x_2 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} b_1 \\ b_2 \end{bmatrix}$$

Iz prve enačbe dobimo $Ax_1 + ux_2 = b_1$, oziroma $x_1 + yx_2 = x$, kjer je y rešitev sistema $Ay = u$. Za reševanje sistem porabimo $2n^2 + O(n)$ operacij. Drugo enačba je $v^T x_1 + \alpha x_2 = b_2$. Prvo

enačbo pomnožimo z v^T in dobimo $v^T x_1 + v^T y x_2 = v^T x$, le to odštejemo od druge enačbe in dobimo $x_2(\alpha - v^T y) = b_2 - v^T x$. Od tukaj izrazimo $x_2 = (b_2 - v^T x)/(\alpha - v^T y)$. Za izračun $v^T x$ in $v^T y$ porabimo $4n - 2$ operacij, dodati moramo še dve odštevanji in eno deljenje, skupaj dobimo $4n - 1$ operacij. Nato iz prve enačbe izrazimo še $x_1 = x - y x_2$, za kar porabimo $2n$ operacij. Vse skupaj smo porabili $2n^2 + 6n - 1 = 2n^2 + O(n)$ operacij. ■

Naloga 5.10 Poišči razcep Choleskega za matriko

$$A = \begin{bmatrix} 1 & 2 & -2 & 3 \\ 2 & 8 & -2 & 8 \\ -2 & -2 & 14 & -11 \\ 3 & 8 & -11 & 15 \end{bmatrix}.$$

Kaj to pomeni za matriko A ?

Rešitev.

Algoritem 8: Razcep Choleskega – $A = V \cdot V^T$, $V = ?$

```

for  $k = 1, \dots, n$  do
     $v_{kk} = \sqrt{a_{kk} - \sum_{i=1}^{k-1} v_{ki}^2};$ 
    for  $j = k + 1, \dots, n$  do
         $v_{jk} = \frac{1}{v_{kk}} \left( a_{jk} - \sum_{i=1}^{k-1} v_{ji} \cdot v_{ki} \right);$ 
    end
end

```

$$\begin{aligned}
 \begin{bmatrix} 1 & 2 & -2 & 3 \\ 2 & 8 & -2 & 8 \\ -2 & -2 & 14 & -11 \\ 3 & 8 & -11 & 15 \end{bmatrix} &\rightarrow \begin{bmatrix} \sqrt{1} = 1 \\ 2/1 \\ -2/1 \\ 3/1 \end{bmatrix} \rightarrow \begin{bmatrix} 1 & & 0 & \\ 2 & \sqrt{8-2^2} = 2 & & \\ -2 & 1/2(-2 - (-2 \cdot 2)) & & \\ 3 & 1/2(8 - (3 \cdot 2)) & & \end{bmatrix} \\
 &\rightarrow \begin{bmatrix} 1 & 0 & & 0 \\ 2 & 2 & & 0 \\ -2 & 1 & \sqrt{14 - (-2)^2 - 1^2} = 3 & \\ 3 & 1 & 1/3(-11 - (3 \cdot -2 + 1 \cdot 1)) & \end{bmatrix} \\
 &\rightarrow \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ 2 & 2 & 0 & 0 \\ -2 & 1 & 3 & 0 \\ 3 & 1 & -2 & \sqrt{15 - (3^2 + 1^2 + (-2)^2)} = 3 \end{bmatrix} = V.
 \end{aligned}$$

Matrika A je simetrična in pozitivno definitna, saj se je razcep Choleskega izvedel. ■

Poglavje 6

Problemi najmanjših kvadratov, predoločeni sistemi

Radi bi rešili sistem $Ax = b$, kjer je $A \in \mathbb{C}^{m \times n}$ matrika polnega ranga, $x \in \mathbb{C}^n$, $b \in \mathbb{C}$ ter $m \geq n$. Sistem v splošnem ni rešljiv, zato minimiziramo normo ostanka $\|Ax - b\|_2$. Izkaže se, da je tak x ravno rešitev **normalnega sistema** $A^T Ax = A^T b$.

Naloga 6.1 Merili smo tir delca, ki naj bi se gibal po paraboli.

i	x_i	$f(x_i)$
1	-1	$\frac{11}{4}$
2	0	$\frac{7}{4}$
3	1	$\frac{1}{4}$
4	2	$\frac{13}{4}$

V bližini teh točk bi radi potegnili parabolo. Določi njene koeficiente po metodi najmanjših kvadratov. Uporabi normalni sistem in ga reši z Gaussovo eliminacijo (po metodi Choleskega).

Rešitev. Parabola naj bo $a + bx + cx^2$. Dobimo

$$\begin{array}{rcccccl} a & - & b & + & c & = & \frac{11}{4} \\ a & + & 0b & + & 0c & = & \frac{7}{4} \\ a & + & b & + & c & = & \frac{1}{4} \\ a & + & 2b & + & 4c & = & \frac{13}{4} \end{array} \quad \overbrace{\begin{bmatrix} 1 & -1 & 1 \\ 1 & 0 & 0 \\ 1 & 1 & 1 \\ 1 & 2 & 4 \end{bmatrix}}^A \overbrace{\begin{bmatrix} a \\ b \\ c \end{bmatrix}}^x = \overbrace{\begin{bmatrix} \frac{11}{4} \\ \frac{7}{4} \\ \frac{1}{4} \\ \frac{13}{4} \end{bmatrix}}^z,$$

kar je predoločen sistem $Ax = z$. Iz tega dobimo normalni sistem $\overbrace{A^T A}^B x = A^T z = v$. Izračunamo

$$B = A^T A = \begin{bmatrix} 4 & 2 & 6 \\ 2 & 6 & 8 \\ 6 & 8 & 18 \end{bmatrix} \quad \text{in} \quad v = A^T z = \begin{bmatrix} 8 \\ 4 \\ 16 \end{bmatrix}.$$

Sistem rešimo z Gaussovo eliminacijo

$$\left[\begin{array}{ccc|c} 4 & 2 & 6 & 8 \\ 2 & 6 & 8 & 4 \\ 6 & 8 & 18 & 16 \end{array} \right] \rightarrow \left[\begin{array}{ccc|c} 2 & 6 & 8 & 4 \\ 0 & -10 & -10 & 0 \\ 0 & -10 & -6 & 4 \end{array} \right] \rightarrow \left[\begin{array}{ccc|c} 2 & 6 & 8 & 4 \\ 0 & -10 & -10 & 0 \\ 0 & 0 & 4 & 4 \end{array} \right]$$

Lahko uporabimo razcep Choleskega. Najprej izračunamo razcep Choleskega matrike $B = VV^T$ in dobimo

$$V = \begin{bmatrix} 2 & & \\ 1 & \sqrt{5} & \\ 3 & \sqrt{5} & 2 \end{bmatrix}.$$

Dobimo sistem $V \overbrace{(V^T x)}^y = z$. Iz

$$\begin{bmatrix} 2 & & \\ 1 & \sqrt{5} & \\ 3 & \sqrt{5} & 2 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} y_1 \\ y_2 \\ y_3 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 8 \\ 4 \\ 16 \end{bmatrix}, \quad \begin{array}{l} 2y_1 + 0y_2 + 0y_3 = 8 \\ y_1 + \sqrt{5}y_2 + 0y_3 = 4 \\ 3y_1 + \sqrt{5}y_2 + 2y_3 = 16 \end{array}, \text{ dobimo } \begin{bmatrix} y_1 \\ y_2 \\ y_3 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 4 \\ 4 \\ 2 \end{bmatrix}.$$

Rešiti moramo še sistem $V^T x = y$, kar je

$$\begin{bmatrix} 2 & 1 & 3 \\ 0 & \sqrt{5} & \sqrt{5} \\ 0 & 0 & 2 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} a \\ b \\ c \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 4 \\ 0 \\ 2 \end{bmatrix}.$$

Rešimo sistem in dobimo $a = 1$, $b = -1$, $c = 1$. Parabola je $1 - x + x^2$. ■

Naloga 6.2 Podjetje ima na voljo podatke

Območje	Prodaja (y_i)	Populacija (a_i)	Zaslужek na prebivalca (b_i)
1	162	274	850
2	120	180	1120
3	223	375	740
4	131	205	970
5	67	86	1032

Za napovedovanje prodaje uporabljajo model $y_i = x_i + a_i x_2 + b_i x_3$, kjer so x_1, x_2, x_3 , ki jih izračunajo po metodi najmanjših kvadratov. Določi x_1, x_2, x_3 , in napovej prodajo na območju z populacijo $a = 60$ in zaslužkom $b = 1050$. Nalogo reši v Matlabu.

Rešitev. Sistem modelnih enačb prepisemo v matrično obliko

$$\begin{bmatrix} 1 & a_1 & b_1 \\ 1 & a_2 & b_2 \\ 1 & a_3 & b_3 \\ 1 & a_4 & b_4 \\ 1 & a_5 & b_5 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} x_1 \\ x_2 \\ x_3 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} y_1 \\ y_2 \\ y_3 \\ y_4 \\ y_5 \end{bmatrix}.$$

Za rešitev v Matlabu glej priloženo datoteko `prodaja.m`. ■

Izrek 6.1 Naj bo $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$, kjer je $m \geq n$ in $\text{rang}(A) = n$. Potem obstaja enolični QR razcep $A = QR$, kjer je Q pravokotna matrika dimenzije $m \times n$ z ortogonalnimi stolpci, R pa zgornje trikotna matrika s pozitivnimi diagonalnimi elementi.

Pri reševanju predoločenega sistema si lahko pomagamo s QR razcepom. Boljša je različica z MGS. Dobimo, da moramo rešiti sistem $Rx = Q^T b$. Boljše je narediti razširjen QR razcep:

$$Ax - b = \begin{bmatrix} A & b \end{bmatrix} \begin{bmatrix} x \\ -1 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} Q & q_{n+1} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} R & z \\ 0 & \rho \end{bmatrix} \begin{bmatrix} x \\ -1 \end{bmatrix} = Q(Rx - z) - \rho q_{n+1}.$$

Iz česar dobimo, da moramo rešiti sistem $Rx = z$, maksimum pa je enak ρ .

```

for  $k = 1, \dots, n$  do
     $q_k = a_k$ ;
    for  $i = 1, \dots, k - 1$  do
         $r_{ik} = q_i^T a_k (CGS)$  ali  $r_{ik} = q_i^T q_k (MGS)$ ;
         $q_k = q_k - r_{ik} q_i$ ;
    end
     $r_{kk} = \|q_k\|_2$ ;
     $q_k = \frac{q_k}{r_{kk}}$ ;
end

```

Naloga 6.3 Poišči normalni sistem za reševanje naslednjih dveh problemov najmanjših kvadratov, kjer je $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$, $m \geq n$ in $\text{rang}(A) = n$.

(i). Uteženi problem najmanjših kvadratov. Iščemo

$$\min_x \|D(Ax - b)\|_2,$$

kjer je D nesingularna diagonalna.

(ii). Iščemo

$$\min_x \|Ax - b\|_C,$$

kjer je C simetrična pozitivno definitna, ki generira normo

$$\|x\|_C = (x^T C x)^{\frac{1}{2}}.$$

Rešitev. (i)

Izračunajmo

$$\min_x \|D(Ax - b)\| = \min_x \|DAx - Db\|,$$

matrika $F = DA$ je spet dimenzije $m \times n$. Označimo še $Db = \hat{b}$, tako dobimo predoločen sistem $Fx = \hat{b}$, iz česar dobimo

$$F^T F x = (DA)^T (DA) x = F^T \hat{b} = (DA)^T (Db).$$

Razpisano je to enako

$$A^T D^2 A x = A^T D^2 b.$$

(ii)

Matrika C je simetrična pozitivno definitna, zato zanjo obstaja razcep Choleskega $C = V^T V$, kjer V zgornje trikotna. Izračunajmo

$$\min_x \|Ax - b\|_C = \min_x \left((Ax - b)^T C (Ax - b) \right)^{\frac{1}{2}} = \min_x \left((Ax - b)^T V^T \overbrace{V(Ax - b)}^y \right)^{\frac{1}{2}},$$

uvvedemo novo neznanko $y = V(Ax - b)$, dobimo

$$\min_x (y^T y)^{\frac{1}{2}} = \min_x \langle y, y \rangle^{\frac{1}{2}} = \min_x \|y\|_2 = \min_x \|V(Ax - b)\|_2.$$

Torej iščemo

$$\min_x \|VAx - Vb\|_2,$$

to je predoločen sistem

$$VAx = Vb \quad / (VA)^T,$$

kar da

$$A^T V^T V A x = A^T V^T V b.$$

Z upoštevanjem $C = V^T V$ dobimo

$$A^T C A x = A^T C b.$$

■

Givensova rotacija R_{ik} je matrika enaka identiteti povsod razen v i -ti in k -ti vrstici in preslika i -to in k -to komponento vektorja x v vektorja y , ki ima k -to komponento enako 0.

$$R_{ik}^T([i, k], [i, k]) = \begin{bmatrix} \frac{x_i}{\sqrt{x_i^2 + x_k^2}} & \frac{x_k}{\sqrt{x_i^2 + x_k^2}} \\ -\frac{x_k}{\sqrt{x_i^2 + x_k^2}} & \frac{x_i}{\sqrt{x_i^2 + x_k^2}} \end{bmatrix}.$$

Householderjevo zrcaljenje je matrika oblike $H = I - \frac{2}{w^T w} w w^T$ in predstavlja zrcaljenje prek ravnine določene z normalo w . Če hočemo preslikati vektor x v $\pm k e_1$, lahko to naredimo s Householderjevim zrcaljenjem določenim z $w = x + \text{sign}(x_1) \|x\|_2 e_1$.

Naloga 6.4 Izračunaj QR razcep matrike

$$A = \begin{bmatrix} 1 & -2 & 1 \\ 2 & 1 & 1 \\ 1 & 3 & 1 \end{bmatrix}$$

na različne načine:

- s pomočjo MGS,
- s pomočjo Givensovih rotacij,
- s pomočjo Householderjevih zrcaljenj.

Rešitev.

- Najprej normiramo prvi stolpec A , $\|a_1\| = \sqrt{1 + 4 + 1} = \sqrt{6}$. Torej je

$$q_1 = a_1 / \|a_1\| = \begin{bmatrix} 1/\sqrt{6} \\ 2/\sqrt{6} \\ 1/\sqrt{6} \end{bmatrix}$$

in $r_{11} = \|a_1\| = \sqrt{6}$. V drugem koraku ortogonaliziramo drugi stolpec A a_2 glede na q_1 . Izračunamo $a_2 = a_2 - \langle q_1, a_2 \rangle q_1$. Velja $\langle q_1, a_2 \rangle = \frac{3}{\sqrt{6}}$. Tako dobimo $a_2 = \begin{bmatrix} -5/2 & 0 & 5/2 \end{bmatrix}^T$ in $r_{12} = \frac{3}{\sqrt{6}}$. Izračunamo $q_2 = a_2 / \|a_2\| = \begin{bmatrix} -1/\sqrt{2} & 0 & 1/\sqrt{2} \end{bmatrix}^T$ in $r_{22} = \|a_2\| = 5/\sqrt{2}$. Na koncu izračunamo še $a_3 = a_3 - \langle q_1, a_3 \rangle q_1 - \langle q_2, a_3 \rangle q_2$. Dobimo $r_{13} = \langle q_1, a_3 \rangle = 2\sqrt{\frac{2}{3}}$, $r_{23} = \langle q_2, a_3 \rangle = 0$, $r_{33} = \|a_3\| = \frac{1}{\sqrt{3}}$, $a_3 = \begin{bmatrix} \frac{1}{\sqrt{6}} & \frac{1}{\sqrt{2}} & \frac{1}{\sqrt{3}} \end{bmatrix}^T$.

- S pomočjo Givensove rotacije

$$R_{12}^T = \begin{bmatrix} \frac{1}{\sqrt{5}} & \frac{2}{\sqrt{5}} & 0 \\ -\frac{2}{\sqrt{5}} & \frac{1}{\sqrt{5}} & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{bmatrix},$$

uničimo 2. element v prvem stolpcu:

$$\begin{bmatrix} \frac{1}{\sqrt{5}} & \frac{2}{\sqrt{5}} & 0 \\ -\frac{2}{\sqrt{5}} & \frac{1}{\sqrt{5}} & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 1 & -2 & 1 \\ 2 & 1 & 1 \\ 1 & 3 & 1 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \sqrt{5} & 0 & 3/\sqrt{5} \\ 0 & \sqrt{5} & -1/\sqrt{5} \\ 1 & 3 & 1 \end{bmatrix}.$$

Z Givensovo rotacijo

$$R_{13}^T = \begin{bmatrix} \sqrt{5/6} & 0 & 1/\sqrt{6} \\ 0 & 1 & 0 \\ -1/\sqrt{6} & 0 & \sqrt{5/6} \end{bmatrix}$$

uničimo 3. element v dobljeni matriki. Dobimo

$$\begin{bmatrix} \sqrt{5/6} & 0 & 1/\sqrt{6} \\ 0 & 1 & 0 \\ -1/\sqrt{6} & 0 & \sqrt{5/6} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \sqrt{5} & 0 & 3/\sqrt{5} \\ 0 & \sqrt{5} & -1/\sqrt{5} \\ 1 & 3 & 1 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \sqrt{6} & \sqrt{3/2} & \sqrt{3/2} + 1/\sqrt{6} \\ 0 & \sqrt{5} & -1/\sqrt{5} \\ 0 & \sqrt{15/2} & -\sqrt{3/10} + \sqrt{5/6} \end{bmatrix}.$$

Uporabimo še rotacijo

$$R_{23}^T = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 0 & \sqrt{2/5} & \sqrt{3/5} \\ 0 & -\sqrt{3/5} & \sqrt{2/5} \end{bmatrix}$$

in dobimo isto matriko kot pri MGS, matrika $Q = R_{12}R_{13}R_{23}$.

■

Naloga 6.5 S Householderjevimi zrcaljenji in QR razcepom reši linearni sistem

$$\begin{array}{rrcr} x_1 & + & 6x_2 & + & -2x_3 & = & -7 \\ 2x_1 & + & x_2 & + & -2x_3 & = & -1 \\ 2x_1 & + & 2x_2 & + & 6x_3 & = & 6 \end{array}.$$

Rešitev. Najprej transformiramo prvi stolpec

$$w = \begin{bmatrix} 1 + 1 \cdot (3 = \|A_1\|_2) \\ 2 \\ 2 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 4 \\ 2 \\ 2 \end{bmatrix}, \quad w^T w = 24, \quad P_1 = I - \frac{1}{12} w w^T = \frac{1}{3} \begin{bmatrix} -1 & -2 & -2 \\ -2 & 2 & -1 \\ -2 & -1 & 2 \end{bmatrix},$$

$$P_1 \begin{bmatrix} 1 & 6 & -2 & -7 \\ 2 & 1 & -2 & -1 \\ 2 & 2 & 6 & 6 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} -3 & -4 & -2 & -1 \\ 0 & -4 & -2 & 2 \\ 0 & -3 & 6 & 9 \end{bmatrix}.$$

Izračunajmo P_2 :

$$k = \left\| \begin{bmatrix} -4 \\ -3 \end{bmatrix} \right\| = 5, \quad w_1 = \begin{bmatrix} -4 & -5 \\ -3 & \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} -9 \\ -3 \end{bmatrix}, \quad w_1^T w_1 = 90,$$

$$P_2 = I - \frac{1}{45} w_1 w_1^T = \frac{1}{5} \begin{bmatrix} -4 & -3 \\ -3 & 4 \end{bmatrix}.$$

Izračunajmo

$$\begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 0 & \frac{-4}{5} & \frac{-3}{5} \\ 0 & \frac{-3}{5} & \frac{4}{5} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} -3 & -4 & -2 & -1 \\ 0 & -4 & -2 & 2 \\ 0 & -3 & 6 & 9 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} -3 & -4 & -2 & -1 \\ 0 & 5 & -2 & -7 \\ 0 & 0 & 6 & 6 \end{bmatrix}.$$

Iz česar dobimo $x_3 = 1$, $x_2 = \frac{-7+2}{5} = -1$, $x_1 = \frac{-1+2-4}{-3} = 1$. ■

Naloga 6.6 Naj bo A zgornja Hessenbergova matrika ($a_{ik} = 0$, $i > k + 1$). Zapiši algoritem za QR razcep s pomočjo Givensovih rotacij in z njegovo pomočjo reši sistem $Ax = b$. Poleg tega še preštej število operacij (korenjenja, seštevanja, množenja). Matrike Q ti ni potrebno izračunati. Kakšna je oblika matrike Q ?

Rešitev. Givensova rotacija R_{ik} spremeni samo i -to in k -to vrstico. Poglejmo si primer, ko je matrika dimenzije 4:

$$A = \begin{bmatrix} \times & \times & \times & \times \\ \times & \times & \times & \times \\ & \times & \times & \times \\ & & \times & \times \end{bmatrix} \xrightarrow{R_{12}^T} \begin{bmatrix} \times & \times & \times & \times \\ & \times & \times & \times \\ & \times & \times & \times \\ & & \times & \times \end{bmatrix} \xrightarrow{R_{23}^T} \begin{bmatrix} \times & \times & \times & \times \\ & \times & \times & \times \\ & & \times & \times \\ & & \times & \times \end{bmatrix} \xrightarrow{R_{34}^T} \begin{bmatrix} \times & \times & \times & \times \\ & \times & \times & \times \\ & & \times & \times \\ & & & \times \end{bmatrix}$$

for $i = 1, \dots, n-1$ **do**

$r = \sqrt{a_{ii}^2 + a_{i+1,i}^2}$ -|- $n-1$ $\sqrt{, 2n-2^*, n-1+}$;

$c = \frac{a_{ii}}{r}$ -|- $n-1^*$;

$s = \frac{a_{i+1,i}}{r}$ -|- $n-1^*$;

$a_{ii} = r$;

$z_1 = b_i$;

$z_2 = b_{i+1}$;

$b_i = cz_1 + sz_2$ -|- $2n-2^*, n-1+}$;

$b_{i+1} = -sz_1 + cz_2$ -|- $2n-2^*, n-1+}$;

for $k = i+1, \dots, n-1$ **do**

$a_{ik} = a_{ik}$;

$a_{ik} = ca_{ik} + sa_{i+1,k}$ -|- $2 \sum_{i=1}^{n-1} (n-i-1)^*, \sum_{i=1}^{n-1} (n-i-1) +}$;

$a_{i+1,k} = -s \cdot a_{ik} + ca_{i+1,k}$ -|- $2 \sum_{i=1}^{n-1} (n-i-1)^*, \sum_{i=1}^{n-1} (n-i-1) +}$;

end

end

Reši zgornje trikotni sistem $Rx = b$.

Vsota je enaka

$$6 \sum_{i=1}^{n-1} (n-i-1) + 12(n-1) = 6 \sum_{k=1}^{n-2} k + 12(n-1) = 6 \frac{(n-2)(n-1)}{2} + 12(n-1) = 3n^2 + 3n - 6.$$

Matrika Q je zgornja Hessenbergova. ■

Naloga 6.7 Naj bo $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$, $m \geq n$ in $\text{rang}(A) = n$. Podana je še matrika $C \in \mathbb{R}^{p \times n}$, $p \leq n$, $\text{rang}(C) = p$. Zapiši algoritem za reševanje predoločenega sistema $Ax = b$, pri pogoju $Cx = d$.

Rešitev. Iščemo $\min_{Cx=d} \|Ax - b\|_2$, pogledjmo si oblike matrik. Pomagajmo si z razširjenim

$Q \begin{smallmatrix} p \\ n-p \end{smallmatrix} \begin{bmatrix} R_1 \\ 0 \end{bmatrix}$ razcepom matrike C^T . Rešujemo problem

$$\min_{Cx=d} \|Ax - b\|_2 = \min_{CQQ^T x=d} \|AQQ^T x - b\|_2.$$

Izračunajmo $CQ = (C^T)^T Q = (QR)^T Q = R^T Q^T Q = R^T = \begin{bmatrix} R_1^T & 0 \end{bmatrix}$, uvedemo še nove neznanke

$Q^T x = \begin{smallmatrix} p \\ n-p \end{smallmatrix} \begin{bmatrix} y \\ z \end{bmatrix}$ in $AQ = \begin{bmatrix} A_1 & A_2 \end{bmatrix} \begin{smallmatrix} p \\ n-p \end{smallmatrix}$. Nadaljujemo z

$$\min_{\begin{bmatrix} R_1^T & 0 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} y \\ z \end{bmatrix} = d} \left\| \begin{bmatrix} A_1 & A_2 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} y \\ z \end{bmatrix} - b \right\|_2 = \min_{R_1^T y = d} \|A_1 y + A_2 z - b\|_2.$$

Z $R^T y = d$ je y enolično določen. Torej nam

$$\min_{R_1^T y = d} \|A_2 z - (b - \overbrace{A_1 y}^{\text{znano}})\|_2$$

predstavlja predoločen sistem $A_2 z = b - A_1 y$.

$$C^T = QR;$$

$$R_1^T y = d \text{ (rešimo sistem, dobimo } y\text{);}$$

$$AQ = \begin{bmatrix} A_1 & A_2 \end{bmatrix} \begin{smallmatrix} p \\ n-p \end{smallmatrix};$$

$$\min_z \|A_2 z - (b - A_1 y)\|_2 \text{ (rešimo predoločen sistem, dobimo } z\text{);}$$

$$x = Q \begin{bmatrix} y \\ z \end{bmatrix};$$

■

Naloga 6.8 Dana je funkcija $f(x) = \sin(\pi x) \exp(x/5)$. Na intervalu $[0, 4]$ ekvidistantno izberite točke, $x_i = ih, i = 0, 1, \dots, 16, h = \frac{1}{4}$ in izračunajte vrednosti $y_i = f(x_i)$. Poiščite polinom p stopnje 5, ki zadošča

$$p(1) = 0, \quad p(4) = 1$$

in aproksimira točke (x_i, y_i) po metodi najmanjših kvadratov. Problem prevedite na iskanje

$$\min_{Cx=d} \|Ax - b\|_2,$$

in ga rešite z metodo opisano v prejšnji nalogi. Izpišite koeficiente polinoma ter narišite sliko, na kateri so označene točke, funkcija f ter izračunan polinom p .

Rešitev. Polinom zapišemo v obliki $a_0 + a_1x + a_2x^2 + a_3x^3 + a_4x^5 + a_5x^5$. Pogoji nam dajo sistem $Cx = d$

$$\begin{array}{ccccccccccccc} a_0 & + & a_1 & + & a_2 & + & a_3 & + & a_4 & + & a_5 & = & 0 \\ a_0 & + & 4a_1 & + & 16a_2 & + & 64a_3 & + & 256a_4 & + & 1024a_5 & = & 1, \end{array}$$

kjer je

$$C = \begin{bmatrix} 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 \\ 1 & 4 & 16 & 64 & 256 & 1024 \end{bmatrix}, x = \begin{bmatrix} a_0 & a_1 & a_2 & a_3 & a_4 & a_5 \end{bmatrix}^T \text{ in } d = \begin{bmatrix} 0 \\ 1 \end{bmatrix}.$$

Zapišimo še predoločen sistem $Ax = b$. Matrika bo dimenzije 17×6 , saj imamo sedemnajst interpolacijskih točk, njeni elementi so $a_{ij} = x_i^{j-1}$. Oglejte si demonstracijsko datoteko v Matlabu. ■

Naloga 6.9 Dan imamo naslednji zvezni problem najmanjših kvadratov, kjer je $p(x) = a_0 + a_1x + a_2x^2$ in $f(x) = e^x$,

$$\min_{p \text{ je parabola}} \int_{-1}^1 (f(x) - p(x))^2 dx.$$

Polinom p je linearna kombinacija baznih polinomov $1, x, x^2, x^3$. Tisti polinom p , ki predstavlja rešitev, je pravokotna projekcija funkcije f na prostor vseh polinomov stopnje 3, torej mora veljati

$$\langle f(x) - p(x), x^k \rangle = 0 \text{ za } k = 0, 1, 2, 3,$$

kjer je skalarni produkt dveh funkcij definiran z

$$\langle f, g \rangle = \int_{-1}^1 f(x)g(x)dx.$$

Denimo, da na intervalu $[a, b]$ iščemo najboljšo aproksimacijo po metodi najmanjših kvadratov funkcije f z linearno kombinacijo baznih funkcij $p_1, \dots, p_n$. Potem je rešitev $p(x) = \alpha_1 p_1(x) + \dots + \alpha_n p_n(x)$, kjer so $\alpha_1, \dots, \alpha_n$ rešitve linearnega sistema

$$\begin{bmatrix} \langle p_1, p_1 \rangle & \langle p_1, p_2 \rangle & \cdots & \langle p_1, p_n \rangle \\ \langle p_2, p_1 \rangle & \langle p_2, p_2 \rangle & \cdots & \langle p_2, p_n \rangle \\ \vdots & \vdots & \cdots & \vdots \\ \langle p_n, p_1 \rangle & \langle p_n, p_2 \rangle & \cdots & \langle p_n, p_n \rangle \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \alpha_1 \\ \alpha_2 \\ \vdots \\ \alpha_n \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \langle f, p_1 \rangle \\ \langle f, p_2 \rangle \\ \vdots \\ \langle f, p_n \rangle \end{bmatrix}$$

Matriko skalarnih produktov iz zgornjega sistema imenujemo **Gramova matrika**. Če so bazne funkcije ortogonalne, kar lahko npr. dosežemo z uporabo Gram-Schmidtove ortogonalizacije, potem je Gramova matrika diagonalna.

Rešitev. Oglejte si demonstracijsko datoteko v Matlabu. ■

Naloga 6.10 Naj bo $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$, kjer je $m \geq n$ in $\text{rang}(A) = n$. Dokaži, da ima sistem

$$\begin{matrix} m & n \\ \begin{bmatrix} I & A \\ A^T & 0 \end{bmatrix} \end{matrix} \begin{bmatrix} r \\ x \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} b \\ 0 \end{bmatrix}$$

rešitev, ki ustreza rešitvi predločenega sistema $Ax = b$ po metodi najmanjših kvadratov.

Rešitev. Pogledimo kaj mora veljati za rešitev sistema. Po blokkih dobimo $r + Ax = b$ in $A^T r = 0$. Iz prve enačbe dobimo $r = b - Ax$, kar vstavimo v drugo enačbo. Iz tega sledi

$$A^T(b - Ax) = 0 \Leftrightarrow A^T b - A^T A x = 0 \Leftrightarrow A^T b = A^T A x.$$

Dobili smo ravno normalni sistem. ■

Naloga 6.11 *Dokaži, da za matriko X z najmanjšo normo $\|X\|_F$, ki minimizira $\|XA - I_n\|_F$ velja $X = A^+$. Matrika A je dimenzije $m \times n$, kjer je $m \geq n$ in $\text{rang}(A) = r$.*

Rešitev. Naj bo podan singularni razcep matrike $A = U\Sigma V^T$ dimenzije $m \times n$ in ranga r . Tukaj sta U in V ortogonalni matriki dimenzij $m \times m$ in $n \times n$. Psevdoinverz matrike A je enak $A^+ = V\Sigma^+ U^T$, kjer je

$$\Sigma = \begin{matrix} & r & n-r \\ \begin{matrix} r \\ m-r \end{matrix} & \begin{bmatrix} S & 0 \\ 0 & 0 \end{bmatrix} \end{matrix}, \quad \Sigma^+ = \begin{matrix} & r & n-r \\ \begin{matrix} r \\ m-r \end{matrix} & \begin{bmatrix} S^{-1} & 0 \\ 0 & 0 \end{bmatrix} \end{matrix}$$

in $S = \text{diag}(\sigma_1, \sigma_2, \dots, \sigma_r)$. Lotimo se reševanja. Najprej zapišemo X kot $X = VDU^T$, potem je $\|X\|_F = \|D\|_F$ in velja

$$\|XA - I\|_F = \|VD \overbrace{U^T U}^I \Sigma V^T - I\|_F \stackrel{V \text{ ortogonalna}}{=} \|D\Sigma - I\|_F.$$

Zadnji enačaj dobimo tako, da z leve pomnožimo z V^T , z desne pa z V . Matrika V je ortogonalna, tako se Frobeniusova norma ne spremeni. Matriko D predstavimo v bločni obliki

$$D = \begin{matrix} & r & m-r \\ \begin{matrix} r \\ n-r \end{matrix} & \begin{bmatrix} D_{11} & D_{12} \\ D_{21} & D_{22} \end{bmatrix} \end{matrix}.$$

Potem je $D\Sigma$ oblike

$$D\Sigma = \begin{matrix} & r & n-r \\ \begin{matrix} r \\ n-r \end{matrix} & \begin{bmatrix} D_{11}S & 0 \\ D_{21}S & 0 \end{bmatrix} \end{matrix}.$$

Če želimo, da bo $\|D\Sigma - I\|_F^2 = \|D_{11}S - I_r\|_F^2 + \|D_{21}S\|_F^2 + \|-I_{n-r}\|_F^2$ minimalna, moramo izbrati $D_{11} = S^{-1}$ in $D_{21} = 0$. Radi bi tudi, da je $\|D\|_F = \|X\|_F$ čim manjša, torej je očitno najbolje izbrati $D_{12} = D_{22} = 0$. Velja namreč $\|D\|_F^2 = \|D_{11}\|_F^2 + \|D_{21}\|_F^2 + \|D_{12}\|_F^2 + \|D_{22}\|_F^2$. Dobili smo, da mora veljati $D = \Sigma^+$, kar nam da $X = V\Sigma^+ U^T = A^+$. ■

Če A ni polnega ranga, pravimo, da ima defekten rang. V primeru defektnega ranga rešitev, ki minimizira $\|Ax - b\|_2$ ni enolična, saj lahko x prištejemo poljuben $z \in \ker A$. V takšnem primeru pravimo, da je izmed vseh vektorjev x , ki minimizirajo $\|Ax - b\|_2$, rešitev tisti, ki ima minimalno normo.

Naloga 6.12 *Če je $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$, $m \geq n$, $\text{rang}(A) = r < n$ in $A = U\Sigma V^T$ singularni razcep, potem ima izmed vseh vektorjev x , ki minimizirajo normo $\|Ax - b\|_2$, najmanjšo normo $x = A^+ b$ oziroma*

$$x = \sum_{i=1}^r \frac{u_i^T b}{\sigma_i} v_i$$

in

$$\|Ax - b\|_2^2 = \sum_{i=r+1}^m (u_i^T b)^2.$$

Rešitev. Za poljuben $x \in \mathbb{R}^n$ velja

$$\|Ax - b\|_2^2 = \|U^T AV(V^T x) - U^T b\|_2^2 = \|\Sigma a - U^T b\|_2^2 = \sum_{i=1}^r (\sigma_i a_i - u_i^T b)^2 + \sum_{i=r+1}^m (u_i^T b)^2,$$

kjer je $a = V^T x$. Minimum je očitno dosežen pri $a_i = \frac{u_i^T b}{\sigma_i}$ za $i = 1, \dots, r$, komponente $a_{r+1}, \dots, a_m$ pa so poljubne. Da dobimo minimalni $x = Va$ vzamemo $a_{r+1} = \dots = a_m = 0$. ■